

VARNA İLE BALÇIK ARASINDA
AKYAZILI SULTAN TEKKESİ

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Evliya Çelebi, H. 1062 (= 1652) yılında yaptığı bir seyahatin hikâyesini anlatırken “Der sitayiş-i Âsıtane-i Akyazılı” başlığı altında, Karadeniz kıyısında, Varna'nın kuzeyinde bir mevkide bulunan Akyazılı Sultan tekkesinden bahseder. İkinci Dünya harbine kadar Dobruca'nın Romanya'ya ait güney-doğu ucunda Karadeniz sahilinde bulunan *Tekke* mevkii, 1939-1945 harbi içinde Bulgaristan'a geçmiş ve 1945'den sonra da Bulgaristan sınırları içinde kalmıştır. Rumeli'de Türk fütuhatının güzel ve değerli bir eseri olan bu tekke binasını bazı sathî bilgiler, pek açık ve inandırıcı olmayan kısa tasvirler ve birkaç fotoğraf sayesinde tanıyorduk. Rumeli'nin Türk olduğu devirde, canlı bir faaliyet merkezi olan bu muhteşem tekkenin, Türk sanatı tarihi bakımından çok büyük önemi hâiz olabileceğini tahmin ediyor, fakat bu hususda bizi aydınlatabilecek bir bilgi elde edemiyorduk. Akyazılı tekkesi, Osmanlı devri Türk sanatının klâsik çağında inşa edildiğinden Türk tekke mimarisinin oldukça eski örneklerinden biri idi. Yapı olarak iyice tanınması muhakkak ki, Türk sanat tarihinin şimdiye kadar pek üzerinde durulmamış bir bahsine ışık tutacak idi. Güzel bir tesadüf, bu değerli eseri bizzat görmemizi mümkün kıldı¹. Osmanlı devri Türk tarihinin Rumeli fütuhatının, ve bilhassa tarikatlar tarihi ile tasavvuf sahalarında etraflı araştırmalar yapılmaksızın bu eserin tam bir tarihçesini derlemenin çok güç olacağını bil-

¹ Bu geziyi yapmamıza imkân vermiş olan Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'na ve IV. Daire ilgililerine burada şükranlarımı ifade etmek isterim. Bulgaristan'daki incelemelerimi kolaylaştıran Bulgaristan Kültür münasebetleri Baş müşaviri I. Kosturkof ile mihmandarım St. Boyacıyef'e de teşekkürlerimi tekrarlarım. Bu makalemi yazarken bazı metinlerin ve vesikaların okunmasında yardımını esirgemiyen dostum Prof. M. Aktepe ile çalışmalarına bazı notların aranıp bulunmasında yardımcı olan sayın Emekli Gl. Cevdet Çulpan'a, asistanım Bayan Yıldız Demiriz ile, bu binanın restitüsyonunda bana bazı denemeler veren Prof. Dr. Mustafa İnan ve asistanları ile yüksek mimar Erdoğan Akpak'a ve Güzel Sanatlar Akademisi asistanlarından Ali Muslubaş'a kıymetli yardımlarından dolayı ayrıca teşekkür ederim. Bu yazımızı hazırladığımız sırada Prof. İnan, büyük ilgi

mekle beraber hiç değilse toplayabildiğimiz kadarı ile bu unutulmuş tarihî âbideyi hatırlatmağı uygun bulduk. Bu küçük araştırmamızın Akyazılı Sultan âsitanesini, şimdiye kadar olduğundan daha iyi ve etraflı surette tarihî ve mimarî hüviyeti ile tanıttığımızı umarım².

I.

EVLİYA ÇELEBİ'YE GÖRE AKYAZILI TEKKESİ

Evliya Çelebi 1062 yılı Rebiü'l-evvelinde (=1652) Silistre'den çıkarak Özi eyaletine nasıl gittiğini anlatırken, yol üzerindeki Batova sahrasında konakladıklarında ziyaret ettiği Akyazılı Sultan tekkesini de etraflı surette tasvir eder³. *Der sitayış-i âsitane-i Akyazılı* başlığı ile Evliya Çelebi evvelâ Akyazılı'nın hüviyetini verir : “*Belh ve Buhara ve Horasan'da ecdâd-ı izâmımızdan Türk-ü türkân*^{3a} *Hoca Ahmed Yesevî halifelerindendir. Bu Akyazılı Bursa'ya Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte gelüp ba'd-el feth izin ile Rum diyarında post sahibi oldu*”. Arkasından da Akyazılı'ya dâir iki *menakıb* anlatır. Bunlardan birincisinde şu hikâye anlatılır. Akyazılı Pravadi'de müslüman olan Dobruca kralından izin alarak Batova vâdisinde yerleşmiş ve burada birgün kebab pişirip yedikten sonra ağaç dalından yapılmış kebab şişini yere sapladığında “*be emr-ü Hüda bir kestane ağacı hâsıl olup ol an meyva verir*” bunun üzerine Aziz hazretleri buyururlar ki “*bu ağacın meyvesi kendi yurdumuzun koruğudur, bunun sâyesi (gölgesi) de mekânımızdır*” ve bu ağacın dibinde kırk yıl ibadet eder. Evliya Çelebi, hâlâ duran bu ağacın yumurta iriliğinde at kestanesi verdiğini ve sancısı olan, kızıl kurt arız olan atlara bu

göstererek, tekke binasının örtü sistemine dair araştırmalar yapmağı teklif etmişti. Rahatsızlanması yüzünden bu işi karşılıklı görüşemedik ve vaktisiz ölümü ile de bu proje ne yazık ki tasarı halinde kaldı.

² Evvelce bir yazımızda, gördüğümüz resimlere göre Akyazılı tekkesinin mimarî bakımından değerli bir eser olabileceğine işaret ile, şimdi yıkılmış olduğunu belirtmiştik, kşl. S. Eyice, *İlk Osmanlı devrinin dinî içtimâî bir müessesesi, Zâviyeler ve zâviyeli camiler*, “*İst. Üniv. İktisat Fak. Mecmuası*” XXIII (1962/63) s. 27, not 52. Eseri bizzat görmemiz, bu son düşüncemizde aldandığımızı gösterdi, fakat değeri hususundaki takdirimizi de destekledi.

³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, III, s. 349-352.

^{3a} Burada *türkân* herhalde *türk*'ün cemi olarak bulunmaktadır. Eski Türk boylarında prenselere verilen benzeri ünvanın ise *terken* şeklinde okunması gerektiği ileri sürülmüştür, bk. O. Turan, *Terken ünvanı*, “*Türkân*” değil “*Terken*”, “*Türk Hukuk Tarihi Dergisi*” I (1941/42) s. 67-73.

kestaneden yedirildiğinde derhal iyi olduklarını sözlerine ekler. Diğer hikâye ise daha tarihî bir hüviyete sahiptir. Çelebi'nin anlattığına göre, Akyazılı Orhan Gazi asrından Sultan II. Murad devrine kadar, yâni ortalama yüz yıl kadar yaşamış ve kendisine büyük bir sadakatle bağlı Gazi Mihal oğullarından Arslan Bey'in devamlı olarak yanında bulunmuştur. O kadar ki etrafındakiler Arslan Bey'in elde ettiği mânevî kuvvetle yorulmak bilmeksizin at koşturmasını hayretle karşılamışlardır. Nihayet II. Murad devrinde Akyazılı Sultan vefat ettiğinde, Arslan Bey kestane ağacının alt tarafında defnettirerek üzerine kubbeli bir türbe ve yakınına da eşsiz bir tekke inşa ettirmiştir (*mezkûr Arslan Bey azizi kestanesi altında defnederek, üzerine bir kubbe-i pür envar, mukabelesine bir âsitane inşa ettirmiş ki rub-u meskûnda bi-nâzirdir*).

Evliya Çelebi türbe ve âsitane binaları hakkında da pek değerli bilgiler verir. İçinde Akyazılı Sultanın kabrinin bulunduğu türbe kurşun örtülü kubbelidir. Ortadaki sandukanın etrafında çok sayıda yazılar, gülâbdan, şamdan, buhurdan ile horasankârî چراغدانlar bulunmaktadır. İçeride misk ve "amber-i ham" kokmakta, türbedar ayrıca ziyaretçilere gül suyu serpmekte, buhur yakmaktadır. Türbenin çepeçevre etrafı gül, nesrin, sümbül ve yasemin bahçesidir ve bu bahçe sesleri ile ziyaretçilere taze hayat veren bülbüller ile doludur. Evliya Çelebi Akyazılı Sultan tekkesine bir sıtma nöbeti içinde gelmiş, fakat burada sandukanın yeşil örtüsü altında uyuduktan sonra sıtmadan kurtulmuştur. Bu münasebet ile aklına gelen şu beyti :

*Humma elemin çekdim yok zerrece dermanım
Himmet et bana şimdi Akyazılı Sultanım*

duvara celî hat ile kayd ettiğini de bildirir.

Fakat Evliya Çelebi esas âsitane yani tekke binası hakkında *Tekke sitayışı* başlığı ile çok etraflı ve değerli müşahedeler ortaya koymaktadır :

Leb-i deryada Varna şehri ile Balçık iskelesi arasında bir vâsi ova içerisinde, hyâban bir koru kenarında evc-i semâya ser çekmiş şekl-i müsebbâda kârgir bir kule-i âlidir ki güya İstanbul'daki Galata kulesidir. Amma kurşun örtülü, sivri külâhu zirvesindeki alem-i ebr-i kebut içre şa'saa vurur. Sivri külâhu ahşaptandır, aslâ kârgir kubbe değildir. Böyle seramet kubbe-i sernügünun içi münakkaş levha ve tavanıdır. Garaib anda ki öyle bir kubbe-i azîmin içinde asla sütun yoktur. Heman vâsi bir kaza üzre nakş-ı bukalemundan bir tavanıdır, ta vasatında üçyüz kandilli bir چراغدان-ı sakil asılıdır. Bu da kubbe içi

bir bağr-ı ahendir. Her şeb dervişleri bu kandilleri çerağan edüp kubbe-i enver nûr-u âlâ nûr olup âşikan-ı sadıkan işgal-i mârifet ile meşgul olup can sohbetleri iderler. Bütün seyyahan ve bî-han bu âsitanenin böyle sütünsüz sâbit olduğuna ağızları açık kalmış şekilde hayran olurlar. Kapıdan ta ocağa varınca yüz ayaktır. Serâpa beyaz mermer-i ham ile mefruş bir meydandır. Ortada bir şadırvan revan olmadadır. Cümle âşikan andan içüp def-i ateş iderler. Bu âsitanen ortasında nice yüz adet sarı piriçden ma'mûl her biri bir Padişahın yadigârı çirağdanlar vardır. Hakîr bu kubbe tavanının berkarar olmasına hayran kalub âhir tekkenişîn Arslan Dede'nin izniyle kubbe tavanı üstüne çıkup temâşa ettim. Üstad-ı nacarran bu kubbe içre tâ alemde tavan yüzüne kadar bir amut haşep diran vaz idüp nice yüzbin haşebleri ona rapt etmiş ki güya bir ağaç ormanı olmuş. Adamın aklı ihata etmeyüp dide-i pür nem hayrelendiği bir sanattır. Bu meydanın dört tarafı demir pencerelerdir ki etrafında olan bahçe gülis-tâna nâzırdır. Her revzenin arasında kat ender kat dervîşhane dolapları vardır. Bu meydanın dairen medar etrafında nezrattan gelen kurban postları döşelidir.

Binanın eski durumu hakkında çok değerli ipuçları veren bu açıklamadan sonra Evliya Çelebi buradaki dervişlerin yaşayışları hakkında da etraflı bilgiler verir. Her postta oturan dervişlerin herbirinin bir marifeti vardır. Çoğu kara çalı kökünden kaşık, keşkül, çevgân, arka kaşağısı, hançer kabzası vs. gibi şeyler yaparak bunları gelenlere hediye verip, “*hurka baha edinirler*”. Fakat gerek nezirlerden ve gerek evkafdan gelirleri çok olduğundan ocakları Pir hazretleri zamanındanberi sönmemiş ve gelenleri doyurmuşlardır. Ayrıca değirmenleri, koruları, tarla ve çeşitli hayvan sürüleri de vardır. Kışın, korularından meşe ağaçları kesip, arabalar ile bunları meydan kapısından içeri sokup “*ocağa iki araba odunu dağlar gibi yığıp meydan içini kermekâr iderler*”. Kışın meydan kapısı perdelidir. Dervişlerin muhtelif vazifeleri de vardır. Kimi kayyum, kimi meydancı, kimi türbedar, kimi çavuş, kimi ustabaşı, kimi ferraşbaz, kimi misafirhanecidir. Ayrıca âsitanenin bir misafirhanesi de vardır. Dervişlerin sayısını Evliya Çelebi yüz olarak gösterir. Her gün iki yüz misafirin burada barındığını da sözlerine ekliyen seyyah, misafirlerin burada isterse üç gün kalabildiğini, fakat üç günden sonra dervişlerin, “*safa geldin imanım*” diyerek papuçlarını çevirip yol gösterdiklerini de yazar. Akyazılı âsitanesi hakkındaki zengin ve etraflı görüşlerini, Evliya Çelebi şu cümle ile bağlar : “*Bir acip ve garip matbahı vardır. Hâsılı rum ve acemde böyle bir ulu âsitanen görmedim, meğer Bağdad'daki İmam-ı Ali ve İmam-ı Hüseyin âsitanesi ola*”.

Evliya Çelebi'nin anlattıklarından, âsitanenin tarihçesi, halk inanışlarındaki yeri ve mimarisi hakkında şu hususlar tesbit edilebilmektedir :

A — Tarih ve halk inanışlarında Akyazılı :

1. Akyazılı Sultan (veya Baba) a dâir o devirde iki menakıb bilinmektedir.

2. Akyazılı, Horasan Erenlerinden olup, Hacı Bektaş-ı Velî'ye mensuptur.

3. Pîr bu yeri seçtiğinde, sonra kudsallaşan bir atkestanesi ağacı dikmiştir.

4. Akyazılı üzerindeki türbe ile Âsıtane, Gazi Mihaloğlu Arslan Bey tarafından yaptırılmıştır.

5. Tarifinden anlaşıldığına göre o sırada burası bir Bektaşî tekkesidir.

6. Evliya Çelebi sıtmasından, Pîr'in sandukasının yeşil örtüsü altında uyumak suretiyle kurtulmuştur.

B — Tekkenin mimarisi hakkındaki bilgiler :

7. Bir gül bahçesinin ortasında bulunan tekke binası yedi köşelidir ve kurşun kaplı sivri külâhı ile Galata kulesine benzer.

8. Meydan denilen tekke binasının içinde zengin ve renkli nakışlar ile bezenmiş bir tavan bulunmakta ve bu bir sütun dizisine değil, doğrudan doğruya çevre duvarlarına dayanmaktadır.

9. Tavanın ortasında üçyüz kandilli bir topkandil asılı bulunmaktadır.

10. Meydan'ın zemini mermer döşeli olup tam ortada bir şadırvan vardır.

11. Sivri külâhın içinde ortada, en yukarıdaki alemde tavanın ortasına kadar inen pek büyük bir seren direği bulunmakta ve külâhın ahşap inşaatı çok girift bir bağlantı sistemi ile takviye edilmiş olmaktadır.

12. Evliya Çelebi çatı arasına girip burada âdeta bir ormanı andıran giriş direklerini görebildiğine göre külâhın muayyen yerlerinde bu çatı arasını aydınlatan pencereler de olmalıdır.

13. Meydanın içinde duvar diplerinde üstleri koyun postu döşeli sekiler bulunmaktadır.

14. En tepede yaldızlı büyük bir alem vardır.

15. İki araba yükü odunun bir anda yakılabildiği muazzam bir ocağı vardır.

Yukarıda 15 madde halinde sıraladığımız hususlar Evliya Çelebi'nin bu âsıtane hakkında verdiği uzun ve etraflı notlardan sarıh olarak anlaşılmaktadır. Çok dolaşmış, o devrin Osmanlı İmparatorluğu'nu pek az istisna ile gezmiş olan seyyahın bu Bektaşî tekkesinin bir benzerinin başka yerde olmadığını bilhassa belirtilmesi, pek istisnai bir ölçüde ve mimaride olduğunu açıkca ifade etmektedir. Şimdi bu bilgileri tarih ve sanat tarihi bakımından değerlendirmeğe çalışabiliriz.

II.

AKYAZILI TEKKESİNİN TARİHİ HÜVİYETİ

Anadolu'nun sonra da Rumeli'nin Türkleşmesinde Horasan Erenlerinin ne derecede büyük rolleri olduğu uzun zamandır bilinen bir gerçektir⁴. Akyazılı Sultan (veya Baba) nın aslında hangi tarikat Eren'i, daha doğrusu herhangi bir tarikata mensup bulunup bulunmadığını katî olarak bilmiyoruz. Evliya Çelebi bu hususda ancak geç bir rivayeti aksettirir. Akyazılı belki de hiçbir tarikate mensup olmayıp Fetihler devrinin sayıları pek çok Horasan Eren'i, Gazileri veya Ahilerinden biri idi. Mezarı etrafında kurulan ilk tesis, bir zâviye, Bektaşiler tarafından benimsenmiş olabilir. Nisbeten geç sayılabilecek bir devirde, Orta-Asya şamanizminden alınmış gelenekleri ve liberal görüşleri yüzünden müsait bir zemin teşkil etmeleri bakımından Bektaşilik, Kızılbaş - Alevî sızmalarına kolaylıklar sağlamıştır. Bunda, 16. yüzyıldaki Safevî - Osmanlı rekabetinin payı büyüktür. Bu yüzden de bu tarikatın zaman zaman Sünniler tarafından hoş karşılanmayışı olayı doğmuş, Bektaşilik şiddetli takibata uğramıştır. Balçık yakınındaki Akyazılı tekkesinin mimarisi açıkca şunu gösterir ki, bu bina şimdi görülen şekli ile en erken 15. yüzyılın sonları veya 16. yüzyılın başlarında yapılmıştır. Her aksamının yedili olmasına itina edilmesi, bu tesisin bu şekli ile bir Bektaşî âsitanesi olarak düşünüldüğünü ve bu gaye ile yapıldığını gösterir. Diğer taraftan Orta-Asya Türk inanç ve geleneklerine en fazla bağlı olduğu anlaşılan Hacı Bek-

⁴ Osmanlı devletinin kuruluşundan Gazi Erenlerin, Horasan Erenlerinin veya Türkmenlerin büyük rolleri olmuştur; kşl. P. Wittek, *Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum*, "Byzantion" XI (1936) s. 302 vd.; Ö. Lutfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler, I, İstîlâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zâviyeler*, "Vakıflar Dergisi" II (1942) s. 279 vd.

taş-ı Velî tarikatının⁵ ise bilhassa Rumeli'nin Türkleşmesinde gösterdiği büyük faaliyet bugün artık büyük bir kısmının hiç bir izi kalmakla beraber, hiç değilse kaynaklardan adları öğrenilebilen birçok tekkeden anlaşılmaktadır.

Akyazılı Sultan'ın hayatı ve şahsiyeti hakkında Evliya Çelebi hayli izahat vermekte ve ona dair iki menakıb anlatmaktadır. Âdeti olduğu üzere Evliya Çelebi'nin bu sahifeleri yazarken Akyazılı hakkında o sırada mevcut *menakıb*'dan istifade ettiği tahmin edilebilir. Nitekim başka vesileler ile de seyyahın birçok *menakıbnâme* ve *velâyet-nâme*'lerden istifade etmiş olduğu tesbit olunmuştur. Ahmed Yesevî, Sarı Saltuk ve Emîr Sultan *menakıbnâme*'leri ile muhtelif Bektaşî *velâ-yetnâme*'lerini gördüğüne muhakkak nazarı ile bakılmaktadır⁶. Bu hususda derin bir araştırma yapılması ayrı bir ihtisas işi olduğundan Akyazılı Sultan *menakıbnâme* veya *velâyetnâmeleri*'nin günümüze kadar

⁵ Bektaşî tarikatı hakkında çok kitap ve makale yazılmıştır. *İslâm Ansiklopedisi*'nde bir *Bektaşilik* maddesinin olmayışı büyük bir noksanıdır. Aynı Ansiklopedide F. Köprülü'nün *Bektaş, İsl. Ans.* II, s. 461-464 ve *Ahmed Yesevî*, I, s. 210-215 maddeleri faydalı olabilir. Batı'da bu tarikat hakkında basılmış kitapların başında, G. Jacob'un, *Die Bektaschijje* (München 1909) i gelir ise de bir çok hataları bakımından ciddi tenkidlere uğramıştır. J. P. Brown, *The Dervishes*, İstanbul 1868, ise H. A. Rose tarafından ilâveler ve notlar ile (Oxford 1927) tekrar basılmıştır. F. W. Hasluck'un çeşitli makaleler halinde tanıttığı Bektaşilik hakkındaki incelemeleri ölümünden sonra *Christianity and Islam under the Sultans*. Oxford 1929 (2 cilt) adlı kitabında tekrar basılmıştır. Bektaşiliğe dair makaleler ilk şekilleri ile Ragıp Hulusî tarafından çevrilerek, *Bektaşilik tetkikleri*, İstanbul 1928 adı ile yayınlanmıştır. Hasluck'un araştırmaları tamamen objektif olmamakla beraber, imkân nisbetinde Bektaşilik yayılışının coğrafyasını tesbite çalışması bakımından çok istifadelidir. John Kinsley Birge (öl. 1952) nin *The Bektashi order of dervishes* (London 1937), bu tarikat hakkında çok değerli ve zengin malzeme dolu bir araştırmadır. Tek eksik tarafı Bektaşiliğin coğrafyası hakkında bir bölüme sahip olmayışıdır. Son yıllarda üstüste beş baskı yapan, M. Tefvik Oytan'ın *Bektaşiliğin iç yüzü*. . . , adlı kitabı (İstanbul tz., 2 cilt) bu tarikat hakkında genel bilgiler ihtiva etmekte, ve pek çok sayıda manzum parça vermekte ise de, tarikatın tarihçesinden bahis geçmemektedir. Kitabın içinde pek net olmıyan bir kaç klişe, bazı Bektaşî tekkelerini tanıtmaktadır. Müslüman tarikatlerin mahiyetleri hakkında toplu bilgi veren araştırmaların eksikliği duyulmaktadır. Bu konu çok eskiden *Assomptioniste*'ler teşkilâtından bir misyoner tarafından ele alınarak, L. Petit (1868-1927) yayın hayatına, bu konudaki çok sathî ve hatalı olmakla beraber bir özet denemesi olarak ilgi çekici ufak bir kitabı ile atılmıştır, bk. L. Petit, *Les confreries musulmanes* (Col. Science et religion), Paris 1899.

⁶ C. Baysun, *Evliya Çelebi* mad. *İslâm Ansikl.*, IV, s. 409.

gelmiş yazma nüshaları olup olmadığı hakkında bir bilgimiz olmadığını itiraf ederiz. Ancak, rahmetli Fuad Köprülü, kendi hususî kütüphanesinde Akyazılı Sultan'a dair bir *Tercüman* bulunduğunu bildirmekte⁷, ayrıca Haşim Paşa kütüphanesinde bir Bektaşî risalesinde Akyazılı adına bir ayrı *Tercüman* ile bir *Gülbang*'a rastlandığını da kaydetmektedir⁸. Alevî - Kızılbaşların tanıdığı yedi büyük şair (Nesimî, Fuzulî, Hatayî, Pîr Sultan Abdal, Kul Himmet, Yeminî, Virânî) arasında adı sayılan, *Faziletname* sahibi Yeminî'nin Kalenderî Babalarından Osman Baba Halifesi Akyazılı Sultan'ın dervişlerinden olduğu ileri sürülmüştür. H. 925 (= 1519) a doğru yazıldığı kabul edilen *Faziletname*'de :

Sekiz yüz seksen üç olunca hicret
Dem-i fâniden o Şah etti rihlet
Hüsam Şah idi ismiyle o Sultan
Ganî Baba der idi bazı insan
Nişan-u kisveti seb'al mesânî
Yerine Kutb İbrahim-i sâni
Resulün hicretinden anla âhir
Dokuz yüz bir içinde oldu zâhir
Adı Akyazılı Sultan'dır Kutb
Ki şimdi âleme ol cândır Kutb

denilmektedir⁹. Bu parçadan anlaşıldığına göre, bazılarının Gani Baba da dedikleri Hüsam Şah H. 883 (= 1478/79) da Halife olmuş ve onun da H. 901 (= 1495/96) de vefatı üzerine Hilâfet "İbrahim-i sâni" denilen Akyazılı Sultan'a geçmiştir ki, bu şiirin yazıldığı sırada, 1519'a doğru "Kutb" odur. Burada Akyazılı'ya verilen İbrahim-i

⁷ F. Köprülü, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, 2 basım, Ankara 1966, s. 38 ve not 43, bu ilk baskısı 1919'da yapılan bu mühim kitabın çok etraflı bir tahlili için bk. Th. Menzel, *Köprülüade Mehmed Fuad's Werk über die ersten Mystiker...*, "Körösi Csoma - Archiv", II (Budapest 1927) s. 281-310, Bektaşî *Tercüman* ve *Gülbang*'ları hakkında bk. J. K. Birge, *The Bektashi order of Dervishes*, London 1937, s. 166.

⁸ Hacı Selim Ağa kütüphanesinde bulunan ve aslında Haşim Paşa'nın kardeşi Ali Haydar Bey'e ait olan bu yazmalar 1955'de Süleymaniye kütüphanesine nakledilmiştir. bk. H. Dener, *Süleymaniye umumî kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 67-68.

⁹ A. Gölpınarlı - P. N. Boratav, *Pir Sultan Abdal*, Ankara 1943, s. 17, 18. *Faziletname*'nin H. 979 (= 1571) tarihli güzel bir yazma nüshası Birge'nin özel kütüphanesinde bulunuyordu (kşl. Birge, *The Bektashi order*, s. 135, not 4, 280), bu kitap *Faziletname-i cenab-ı Şah-ı velâyet*, başlığı ile İstanbul 1325 ve 1327'de basılmıştır.

sâni adı herhalde onun Peygamber İbrahim'a benzetilmesi yüzünden yakıştırılmış bir lâkabdır ve esas adı değildir. Eğer bu şiirde bahsi geçen Akyazılı, Balçık yakınındaki tekkenin kurucusu ile aynı şahıs ise, bu takdirde hakkında Evliya Çelebi tarafından anlatılanların bir kısmını ihtiyatla karşılamak icap eder. Meselâ, II. Murad devrine kadar yaşadığı hususundaki bilgi çürümektedir, fakat diğer taraftan başka bilgiler ile de hayret verici surette birleşmekte ve bağlanmaktadır. Bu hususda da misâl olarak, Mihaloğullarının aynı tarihlerde Seyyid Gazi tekkesine gösterdikleri ilgiye işaret edebiliriz.

Akyazılı'ya mensup şairler tarafından nefeslerinde ondan bahsedildiği görülür¹⁰ :

Akdenizi seyr eyledik yalıdan
 Böyle aldık nasihati Uludan
 Tanrıdağı kurbu Kızıl Veli'den
 Görünür İmam evleri görünür
 Senin âşıkların geçti râhından
 Korkmaz mısın âşıkların âhından
 Akyazılı Sultan'ın dergâhından
 Görünür İmam evleri görünür.

Bu şiirde Kızıl Veli, Otman Baba, Akyazılı Sultan, Hacı Bektaş-ı Veli tekkeleri ayrı ayrı sayılmaktadır. Yanlış olarak Pîr Sultan Abdal'a izafe olunan aslında Aşık Mihmânî'e âit başka bir şiirde de Akyazılı önemli bir Eren olarak anılır :

Niyaz eyledim ben gülbeng urana
 Mürşid huzurunda darda durana
 Oniki İmamın yolun sürene
 Arzulayup size geldim Erenler
 Pîr Sultan sıdk ile açtı meydanı
 Pest ettiler Akyazılı Sultanı
 Nüş eylesin gelsin Âşık Mihmânî
 Arzulayıp size geldim Erenler

Burada adı geçen Pîr Sultan, Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Birge tarafından İngilizce tercümesi verilen bir *Gülbang*'de Allah'dan itibaren

¹⁰ S. Nüzhet (Ergun), *XVII inci asır Şairleri, Pîr Sultan Abdal*, İstanbul 1929, s. 48, no. 51, s. 58, no. 73, bu son şiir hak. kşl. Gölpınarlı - Boratav, *Pîr Sultan Abdal*, s. 26.

din ve tarikat büyükleri sayılırken¹¹, Peygamberlerin arkasından Hacı Bektaş anılmakta, bunu da Balım Sultan, Sarı İsmail Sultan, Cemaleddin Sultan, Hacım Sultan, Abdal Musa Sultan, Seyyid Ali Sultan, *Akyazılı Sultan*, Sarı Saltuk Sultan, Kaygusuz Sultan'ın adlarının takip edişi, Bektaşî tarikatinde Akyazılı'nın önemine bir işaret sayılabilir.

Evliya Çelebi, Akyazılı Sultan'ı Ahmed Yesevî'ye bağlamakta, onun Hacı Bektaş-ı Velî halifelerinden olduğunu söylemekte, önce Bursa'ya oradan da Rumeli'ye geçtiğini bildirmektedir. İlk Osmanlı devrinin¹² tanınmış Erenlerinden Geyikli Baba'nın sonradan Bektaşî Ereni olduğu, Bursa civarındaki zâviyesinden bilinmektedir. Rumeli'nin Karadeniz kıyılarında, Bulgaristan ve Dobruca arazisinde birbirlerine çok yakın yerlerde daha başka Hacı Bektaş-ı Velî'ye mensup Erenlerin zâviyeler kurdukları bilinmektedir. Nitekim Varna yakınında bir burun üzerinde Kaliakra mevkiinde sonraları Kılğara Sultan adı ile şöret bulan bir zâviye daha kurulmuştu. Kuruluşu Hacı Bektaş-ı Velî *Velâyetnâmesi*'ne göre Gazi - Erenlerden Sarı Saltuk'a izafe edilen bu Kılğara Sultan tekke veya zâviyesi¹³, Evliya Çelebi zamanında bir Bektaşî tekkesi olarak mâmur idi. Hattâ seyyah, Kırım'da Balıklava'dan dönerken gemisi battığında günlerce Karadeniz'de dalgalar ile boğuştuktan sonra, işte bu Kılğara - Sarı Saltuk tekkesi dibindeki sahile çıkmış ve kendisine verilen höcrede barınarak, müezzinlik, imamlık yaparak sekiz ay bu zâviyede yaşamıştır¹⁴.

¹¹ Birge, *The Bektashi order*, s. 198; Y. Ziya tarafından evvelce, Bulgaristan'dan göç etmiş Alevîlerden elde edilen bir mecmuada İlkbahar ve Güzün yapılan âyinlerde mahsuller ve bereket için okunan bir gülbenkde de şu adlar sayılmaktadır : Hazret-i Pir-i Civan, Şah-ı Horasan, Kızıl Deli Sultan, *Akyazılı Sultan*, Sarı Saltuk Sultan, Balım Sultan, Kaygusuz Sultan, Budala Sultan, Abdal Musa Sultan... , bk. Y. Ziya, *Tahtacılar - Dini ve sırrî hayat : Dernek*, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası", V, sayı 20 (1931) s. 66.

¹² Kendisi de tarikat erbabından olan Aşık Paşazâde'nin, Osman oğulları ile Hacı Bektaş arasında pek dostane bir münasebet olmadığını belirtmesi de pek dikkat çekicidir, Aşık paşazâde, bölüm 158; Atsız nşr. (*Osmanlı tarihleri*, İstanbul 1949; s. 237). Kitabının 157 bölümünde saydığı Erenleri (Dursun Fakih, Aşık Paşa, Geyikli Baba, Yunus Emre, Ahi Evren, Karaca Ahmed vs.) Hacı Bektaş-ı Velî'den ayırır.

¹³ *Vilâyeti-nâme*, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 45 vd.

¹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* İstanbul 1314, II, s. 132 vd. Bu zaviye hakkında 1022 tarihli bir vesika'da çok tafsilâtlı olarak burada bulunan derviş ve hizmetkâr-

Büyük bir mağara ile birleşen ve *menakıb*'a göre bir ejder efsanesi ile bağlantılı olduğuna göre eski mahallî bir takım inanışların belki devamcısı olan bu tekke, 1913'de artık ortadan kalkmıştı. Diğer bir Sarı Saltuk türbesi ve zâviyesi ise bugünkü Romanya sınırları içinde, Babadağı kasabasında bulunmaktadır¹⁵. Şehrin ortasında, Sultan II. Bayazıd camiiinin karşısında olan zâviyeden, cami gibi artık hiçbir iz kalmamıştır. Fakat Sarı Saltuk'un kubbeli küçük türbesi, 1966 ağustosunda gördüğümüzde pek yakın bir gelecekte yıkılmağa mahkûm, çok harap bir halde duruyordu¹⁶ (Res. 27.). Varna batısında Pravadi (şimdi : Provadija) de Evliya Çelebi, "*eskiden şehrin kuzeyinde bahçeler kenarında bir Bektaşî tekkesi varmış, görenler dünyada naziri yok diye hikâye ederler, Yenişeri Piri Efendi tekkesi Ulu âstanedir*" diyerek kaydeder¹⁷.

ların adları bildirilmektedir. Ö. L. Barkan, *Kolonizatör Türk dervişleri*, "*Vakıflar Dergisi*" II (1942) s. 348, no. 561.

¹⁵ A. Refik, *Osmanlı devrinde Rafızilik ve Bektaşilik (1558-1591)*, "*Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*", VIII (1932) s. 59, no. 54; 1334 yılında Kıpçak diyarındaki seyahatinden sonra, Dobruca üzerinden Bizans'a inen Arap seyyahı İbn-i Batuta, Bizans sınırının başladığı yerde, bir Baba Saltuk ziyaretgâhı bulunduğu bildirir, kşl. C. Defremery - B. R. Sanguinetti, *Voyages d'Ibn Batoutah*, Paris 1877, II, s. 416. Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) 1538 de yaptığı Karabuğdan seferi sırasında, Babadağı'ndaki Sarı Saltuk makamını ziyaret etmiştir (kşl. Hammer, *Hist. de l'Emp. Ot.* V, s. 290; I. H. Danişmend, *Osmanlı tarihi kronolojisi*, II, s. 207). Diğer taraftan daha 15. yüzyıldan itibaren Sarı Saltuk, Bektaşiliğin büyük velilerinden biri olarak kabul edilmiştir, bk. F. Köprülü, *Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları*, "*Belleter*" VII (1943) s. 430-441, bilhassa s. 430, not 1. Sarı Saltuk'un tarihî hüviyeti ile hakkındaki yazılara (*menakıp*) dair etraflı bilgi bu makalede mevcuttur. Sarı Saltuk hakkında, onu hor gören garip ve kaynağı da karanlık bir fetva sureti bulunmuş (kşl. T. Okiç, *Sarı Saltuk'a ait bir fetva*, "*A. Ü. İlâhiyat Fak. Dergisi*, I, 1952, s. 48-58, başlıca Saltuk makamları s. 52/53 dedir), fakat bu hususda oldukça şiddetli bir tenkid yapılmış (kşl. Y. Z. Yörükân, *Bir fetva münasebetiyle fetva müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk*, *ay. dergi*, I, 1952, s. 137-160), ve nihayet bu fikir çatışması üçüncü bir yazının yayınlanmasına yol açmıştır, T. Okiç, *Bir tenkidin tenkidi*, *ay. dergi*, II (1953) 219-290. İşkodradaki bir Sarı Saltuk türbesi hak. bk. T. Ippen, *Skutari und die Nordalbanische Küstenebene*, Sarajevo 1907, s. 22.

¹⁶ H. Stanesco, *Monuments d'art turc en Dobroudja*, "*Studia et acta Orientalia*", III (1960, baskı 1961) s. 178-179, bu memleketlerde yaptığımız inceleme seyahatine dâir hazırlamakta olduğumuz makalede bu türbeden etraflı olarak bahsedilecektir. Sarı Saltuk, Rumeli'de Türk fetihlerinin âdeta sembolüdür. İznik'de şehrin dışındaki mezarlıkta bulunan eski bir açık türbe'nin de Sarı Saltuk'a âit olduğu söylenir. bk. S. Ülgen, *İznik'de Türk eserleri*, "*Vakıflar Dergisi*" I (1938) s. 60-61, res. 39, 40; K. Otto - Dorn, *Das islamische İznik*, Berlin 1941, s. 79. res. 34 ve lev. 33, 1.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s 307, Bir Timur Baba zâviyesi hak. bk. Ö. L. Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, "*Vakıflar Dergisi*" II (1942) s. 340, no. 174.

Daha Batıda Hezargrad (şimdi : Razgrad) ile Tutrokan arasında ise güzel bir vâdi içinde evvelce Demir Baba türbesi ile tekkesi bulunuyordu¹⁸. Nihayet, daha güneyde Hasköy (= Haskovo) ile Harmanlı arasında Uzuncaova yakınında klâsik üslûpda büyük, kubbeli türbesi hâlâ duran Osman Baba veya Otman Baba tekkesi vardır¹⁹ (Res. 20). Türk Trakya'sında çok eski bir Bektaşî tekkesinin hâtırası olan muhteşem bir türbe Pınarhisar ile Kırklareli arasında Tekke köyünde görülmektedir. Burada evvelce bir zâviye veya tekke bulunduğu dair tek işaretin köyün adı olmasına karşılık, yine bir Bektaşî Ereni olan Binbiroklu Ahmed Baba'nın onaltıncı yüzyıl Türk mimarisini özellikleri gösteren kubbeli büyük türbesi sağlam bir halde durmaktadır²⁰ (Res. 21). Rumeli'nin Türk fütuhatının âdeti merhale taşları olan bu tesislerin tam bir coğrafî yayılışı araştırılmış değildir. Bunların bugünkü Yugoslavya'da da hayli çok sayıda oldukları bilinir. Fakat feth edilen toprakların türkleşmesine hizmet, korkulu ve tehlikeli geçitleri korumak, din farkı gözetmeksizin yolculara, "ayende ve revende" ye yardım etmek ve metrûk yerleri, harab manastırları "şenlendirmek" gibi gayeler ile tamamen sosyal bir hizmet görmek

¹⁸ F. Kanitz, *Donau - Bulgarien und der Balkan, historisch - geographische - ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860-1879*, 2. baskı, Leipzig 1882; III, s. 327 vd. s. 330-331 arasında bir gravürü vardır, F. Babinger, *Das Bektaschi - Kloster Demir Baba, "Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen"* XXXIV, 2. Abt. (Berlin 1931) s. 84-93, aynı yazı şu eserde tekrar basılmıştır, *Rumelische Streifen*, Berlin 1938, s. 43-52. Bulgaristan'da Bektaşîlik ve bu Demir Baba tekkesi hakkında ayrıca bk. T. Kowalski, *Kuzey - Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili "I. Ü. Edebiyat Fak.- Türk Dili ve Edeb. Dergisi"*, III, sayı 3/4 (1949) s. 484-485.

¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1928, VIII, s. 766 vd. Hasköy (= Haskovo) yakınında Otman Baba tekkesi'nin 16. asra ait kadrosu hak. bk. Ö. L. Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri, "Vakıflar Dergisi"* II (1942) s. 340, No. 178. Bu vesikada ayrı ayrı 5 derviş'den başka, 69 hizmetkâr gösterilmiş. Diğer taraftan 16 kazan, 30 sahan, 37 tepsi, 16 bakraç, 7 tava, 10 kepçe, 30 çerağ, 2 şamdan vs. olarak zâviyenin eşyası da sayılmıştır. Romanya Babâileri ile Bulgaristan'daki Alevîlerin bir kısmının nazarında merkez bu Otman Baba tekkesi olduğu söylenmiştir, Y. Ziya, *Tahtacılar - Dinî ve sırrî hayat- Âyine hazırlık*, *Darülfunun İllâhiyat Fakültesi Mecmuası*, V, sayı 19 (1931) s. 78.

²⁰ G. Sayger - A Desarnod, *Album d'un voyage en Turquie fait par ordre de S. M. l'Empereur Nicolas Ie en 1828 et en 1829* (Bs. yeri ve tarihi yok) da bu türbenin bir gravürü vardır. 1961'de bu türbeyi çevrenin diğer eski eserleri ile etraflı surette inceledik. Elimizdeki notları yayınlamağı düşünüyoruz; Hasluck, *Christianity and Islam*, II, s. 519, 579'da bu tekke ile türbeden kısaca bahsetmektedir.

üzere kurulan bu çeşit tesislerin en fazla yaygın oldukları çevre Arnavutluk idi²¹. Bugün Yugoslavya sınırları içinde olan İştîp (= Ştip), Üsküp (Skopje), Kalkandelen, Prizren'de Balkan savaşına kadar Bektaşî tekkeleri vardı. Bunları 1905-1912 yılları arasında dolaşan fransız Choublier, bu tekkelerde hâkim olan refah, huzur, emniyet ve temizlikten hayranlık ile bahseder. Bu müstahkem tekkelerde derişler ufak el sanatları yapıyorlar ve her yabancıya büyük misafirperverlik gösteriyorlardı. Choublier, Balkan savaşında Kalkandelen tekkesinin tamamen tahrib edildiğini de sözlerine ilâve eder. Bugünkü Yunanistan'ın sınırları içinde de birçok yerlerde evvelce böyle Bektaşî zâviye ve tekkeleri olduğu bilinir. Bunların arasında çok önemli bir yol ve geçidi korumak üzere Tempe vâdisinde, aynı Demir Baba tekkesi gibi dar bir boğaz içinde inşa edilen Hasan Baba tekkesi, minareli camii, türbesi ve çeşitli binaları ile bir manzume teşkil ediyordu²² (Res. 22, 23). Nihayet Avrupa'da Türk yayılışının en uzak ve en Batı'da iki hâtırası olan Macaristan'da, Budin'de Gül Baba türbesi ile tekkesi ve Peç'de İdris Baba türbesi burada hatıra gelmektedir. Sokollu tarafından yaptırılan Gül Baba türbesi etrafındaki Bektaşî tekkesinden bugün hiçbir iz yoktur²³. Peç şehrine hâkim bir

²¹ Arnavutluk'daki Bektaşîler hakkında Birge'nin kitabında etraflı bilgi vardır. Bu güzel eserin bibliyografyasında şu yazı noksandır : M. Choublier, *Les Bek-tachis et la Roumelie*, "Revue des Etudes Islamiques" (1927) s. 427-453; 1904-1912 yılları arasında gördüğü bu tekkelerde bir yabancı ve hristiyan olmasına rağmen kendisinin de misafir edildiğini anlatır. Bu makale ile birlikte, Kalkandelen tekkesinin mamur hâlini gösteren birkaç fotoğraf da yayınlanmıştır.

²² Yunan kültürünü iyi bilen ve bu memleketi iyi tanıyan Hasluck, *Christianity and Islam*, II, s. 525 vd. da Yunanistan'daki bilinen tekkelerin bir listesini verir; Tempe vadisindeki Hasan Baba tekkesinin eski resimleri için bk. E. Reisinger, *Griechenland, Landschaft und Reisender*, Leipzig 1916 lev. 81 ile, H. Hold ve H. von Hofmannstahl, *Griechenland, Baukunst - Landschaft - Volksleben*, Berlin tz. res. 143. Burası hak. etraflı bibl. için bk. Hasluck, *Christianity and Islam*, II, s. 533, Sadece *Baba* denilen bu tekke ve köyün etrafında henüz 1910'da bile halkı Türk olan Balamutlu (= Palamutlu), Dereli gibi adlarda köyler vardı, kşl. K. Baedeker, *Grèce*, Leipzig - Paris 1910, s. 220. Bu tekkenin resimlerinin incelenmesinden anlaşıldığına göre, kubbeli esas tekke binasından başka hemen yakınında bir minare vardı ki bu, binası tamamen yıkılmış bir camie aitti, ayrıca karşıda müstemilât binaları da bulunuyordu.

²³ Erödi Béla, *A Török küldötség látogatásának emlék - könyve*, Budapest 1877, s. 42 vd.; Rum Beyoğlu Fahreddin, *Gül Baba*, TOEM, III (1328-1912) s. 962-965; O. Köprülü, *Gül Baba* mad. *İsl. Ansiklopedisi*, IV, s. 832-834; L. Fekete, *Gül Baba et le Bektâşî derk'âh de Buda*, "Acta Orientalia" IV (1955) s. 1-3.

tepe üzerinde olan daha mütevazî İdris Baba türbesinin de yanındaki tekeden de bir şey kalmamış ise de, son yıllarda içinde yapılan araştırmada, İdris Baba'nın iskeletinin bulunması, bu türbenin anonim bir makam-türbe olmadığını isbat etmektedir²⁴. Bektaşiliğin Osmanlı İmparatorluğu içinde Rumeli'de olduğu gibi kuvvetli bir şekilde yerleştiği diğer bir çevre de Mısır'dır²⁵ (Res. 26).

Başlangıçta büyük bir kısmı belki herhangi bir tarikat mensubu olmayan Gazi Erenleri sonraları tarikatlerin benimsediğine ihtimal verilebilir. Bu arada birçok tasavvuf erbabı da tarikatlerce benimsenmiş olmalıdır. Bunlar arasında bilhassa teşkilâtı benimsenmeğe çok müsait olan Bektaşilik, en eskilerini ve bilhassa askerî olanları almış görünmektedir. Hiç değilse Rumeli'de durum böyledir. Zaten Bektaşilik içindeki askerî taraf, Yeniçeri teşkilâtının Hacı Bektaş ocağını benimsemesini olayı ile de açığa vurulmuş, Yeniçeriler de, Bektaşiler gibi aş ve ocağı kutsal sembol görmüşlerdir. İçinde zaten Şamanizm kalıntıları olan Bektaşilik, herbiri teker teker incelenmesi gereken sebepler ile, yayıldığı her yerdeki daha eski ve yabancı inançlara da kayıtsız ve kapalı kalmamıştır. Anadolu ve Rumeli'nin 14-16. yüzyıllardaki kültür tarihi bakımından tanınabilmesi için bu tarikatın coğrafyası, kolları, içine giren dış tesirler ilmî olarak araştırılmalıdır.

Akyazılı Sultan âsitanesi 15-16. yüzyıllardaki Rumeli'de Türk yayılışının bir hâturasıdır ve yukarıda kısaca andığımız birkaç misalden görüldüğü gibi çok zengin bir benzer tesis zincirinin sadece bir halkası ve en muhteşemlerinden biridir. Evliya Çelebi, burada bir kutsal kestane ağacından bahseder ki, eski Türk boylarındaki ağaç kültürünün böylece bir örneğini daha vermiş olur. Seyyahımız Pravadi'de Yediler ziyaretgâhında, Rumeli'nin fethi sırasında "kılıç ura ura" Pravadi'ye kadar gelerek burada şehid düşen yedi şehidin kabirleri üzerinde yeşeren ve hastaları iyi edici vasıfları olan ulu ağaçlardan

²⁴ Foerk Ernö, *Török emlékek Magyarországbán*, Budapest 1918 lev. 18, 19; Gerö Gyözö, *Pecs Török müemlékei*, Budapest, 1960, s. 34, res. 28; Gerö Gyözö, *Pecs Törökkori emlékei*, Pecs 1962, s. 71 res. 29, 30.

²⁵ Evliya Çelebi, Mısır'da Kahire'deki Bektaşî tekkeleri hakkında hayli tafsilât verir, Lunlardan Kasr'ül-ayn tekkesi muazzam kubbeli bir bina olup "mermer döşeli meydan" na bin insan sığabilir, kşl. *Seyahatnâme*. İstanbul 1938, X, s. 246-249; F. Köprülü, *Mısır'da Bektaşilik*, "Türkiyat Mec." VI (1936-39) s. 14-39.

bahseder²⁶. Kızılcahamam'da nezir olarak paçavra ve ip bağlanan bir ağaç, Dört Yol ile Çay arasında hasta çocukları tedavi eden *Cennet Ana* denilen bir ağaç bilinir²⁷. Bursa yakınında Geyikli Baba'da da *Devletlü Kaba Ağaç* adı verilen bir kavak ağacı ile, Hacı Bektaş tekkesinde *Ulu kara dut ağacı* kayda değer²⁸. Akyazılı âsitanesinin nüvesini teşkil eden ve şifalı hassaları olan at kestanesi ağacı da eski Türklerde, Kırgızlarda, Başkurlarda ötedenberi bilinen bir ağaç kültürünün alâmetinden başka birşey değildir.

Evliya Çelebi, Akyazılı Sultan'ı Hacı Bektaş-ı Velî devrine kadar indirmekle beraber, onun yüz yıldan fazla yaşadığını ve Sultan II. Murad (1421-1451) zamanında öldüğünü bildirmektedir. A. Gölpinarlı ise 1519'a doğru henüz sağ bir Akyazılı'dan bahsetmektedir. Her ne hal ise, Akyazılı tekkesi yerinde 15. y. yıl sonlarında artık bir müessese teşekkül etmiştir. Evliya Çelebi tekkenin ve türbenin kurucusu olarak Gazi Mihal oğullarından Arslan Bey'i gösterir. Fakat şimdiye kadar bilinen Gazi Mihal oğulları arasında bu adda bir kimse tesbit olunamamıştır²⁹. Mihal oğullarının, "Mihalli akıncılar" adı altında Rumeli fütuhatında çok büyük rolleri olduğu bilinir. Gazi Mihal oğlu Gazi Ali Bey'in Rumeli'deki faaliyetleri ilk Osmanlı devri kaynaklarında görülür. Bu ailenin bilhassa Plevne, Niğbolu, Sofya ve Semendire bölgesinde akınları idare ettikleri; ailenin Plevne, Tırново ve İhtiman kolları olmak üzere üç ayrı kol halinde devam ettiği ayrıca Anadolu'da da Amasya ve Bursa'da da iki kolu bulunduğu tesbit edilmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısında akınları ile dehşet saçan Gazi Ali Bey³⁰ tahminlere göre belki 906 (1500) e doğru ölmüş ve Plevne'deki camii yanındaki türbeye gömülmüştür. Edirne'de bu

²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s. 306-308.

²⁷ Abdülkadir İnan, *Türk boylarında dağ, ağaç ve pınar kültürü*, "Reşid Rahmetî Arat için" Ankara 1966, s. 272-277. Ağaç kültürü ile ilgili olarak ayrıca bk. Ş. Ülkütaşır, *Türk halk bilgisine ait araştırmalar*, İstanbul 1938, s. 36-38; A. İnan, *Tarihte ve bugün Şamanizm*, Ankara 1954, s. 62-65; böyle bir kudsul ulu ağaç hakkında şu yayında da bilgi vardır, Ş. Aziz Kansu, *Bir tahtacı mezarlığı*, "Belleten" XXIX (1965) s. 485-490, res. 7-9.

²⁸ H. Baki Kunter, *Kırkbudak - Hacıbektaş incelemelerine giriş*, Ankara 1951, s. 5.

²⁹ T. Gökbilgin, *Mihal- oğulları* mad. *İsl. Ansiklopedisi*, VIII, s. 285-292; İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde Yaşar Gökçek tarafından *Gazi Mihal - oğulları* adı ile 1950 yılında bir lisans tezi verilmiştir.

³⁰ A. Sırrı Levend, *Gazavat - nameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat- nemesi*, Ankara 1956.

ailenin H. 825 (= 1421/22) tarihli sonraları cami haline getirilmiş bir zâviyesi bulunmaktadır³¹. Bunun yanında âile mensuplarından bazı-
larının mezarları vardır. Gazi Mihal oğullarının Bektaşî tarikatı ile
yakın bağları vardır. Nitekim Eskişehir yakınındaki Seyyid Battal
Gazi³² tekkesi de, bu âile mensupları tarafından imar edilmiştir.
Mihal Bey oğlu Ali Bey H. 899 (= 1493/4) de türbeyi yaptırmış,
Ali Bey oğlu Ahmed Bey ile kardeşi Mehmed Bey H. 917 (= 1511) de
II. Bayazıd zamanında tekkeye yeni binalar eklemişler, Hızır Bey
H. 906 (= 1500/01) de bir kısım ilâve ettirmiştir³³. Seyyid Gazi
tekkesinin, Hacı Bektaş'dan sonra Anadolu'da ikinci büyük Bektaşîlik
merkezi olması kayda değer bir hususdur. Mihal - oğulları ailesinin
Anadolu ve Rumeli'de diğer Bektaşî Erenleri için de zâviye ve tekke-
leri imar ettirmeleri tabiidir. Şu halde Akyazılı zâviye, tekke veya
âsitanesinin³⁴ kuruluşu hususunda ileri sürülen düşünce, belki bir

³¹ T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa livâsı*, İstanbul 1952, s. 57, not 108; 244 vd
not 203; S. Eyice, *Zâviyeler ve zâviyeli camiler*, "İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası"
XXIII (1962-63) s. 38.

³² Battal kelimesi aslında *Abdal*'ın bozulmuş şeklidir. Abdal, Ebdal, Badal
(= Battal) şekilleri hakkında bk. F. Köprülü, *Abdal* mad. *Türk Halk edebiyatı Ansiklo-
pedisi*, İstanbul 1935, 1, s. 23-56; *İslâm Ansiklopedisi*'nde *Ebdal* mad. IV, s. 3 ise ön-
ceki yazıya kıyasla bir değer ifade etmez. Muayyen tarikat erbabına ve Bektaşîlere,
derişlere *Abdal* denildiği anlaşılmaktadır. Bektaşîlik, nisbeten geç bir devirde
(XVII. asır?) Abdal zümrelerini ve geleneklerini kendi içine çekmiştir; öyle ki
Abdal, *Bektaşî* yerine kullanılır olmuştur.

³³ K. Wulzinger, *Drei Bektaschi - Klöser Phrygiens*, Berlin 1913, s. 8, 78 (no
II, III, IV); Th. Menzell, *Das Bektaschi - Kloster Seyyid-i Ghazi* "Mitteilungen des
Seminars für Orient. Sprachen", XXVIII (1925) s. 92 vd.; Şükrü, *Seyyid Battal Gazi
tarihçesi ve divanı*, İstanbul 1334; Muhiddin Aslanbay, *Seyidgazi'nin tarihçesi ve Seyyid
Battal Gazi'nin hayatı ve bazı menkıbeleri*, Eskişehir tz, mimarisi bakımından vaktiyle
Wulzinger tarafından ortaya atılmış bazı hatalı görüşler Erdmann'ın bir yazısında
düzeltmiştir, kşl. K. Erdmann, *Zur türkischen Baukunst seldschukischer und osmanischer
Zeit* "Istanbuler Mitteilungen", VIII (1958) s. 11-16.

³⁴ Aslında ıssız bir yeri şenlendiren, "ayende ve revendeyi" misafir ederek
onlara yemek yediren, tehlikeli geçitlerin emniyetini sağlayan ve içinde derişlerin
yaşadığı müesseseler, Batının benzeri manastırları (*hospitaliers*) gibi sosyal tesislerdi
ve bunlar umumî olarak imaret adı ile tanınıyordu. Daha dar bir terim, zâviye keli-
mesidir. Kaynaklar ve vesikalarda Anadolu ve Rumeli'de yüzlerce zâviyenin mev-
cut olduğunu gösterir. Zâviye ile tekke ve hanıkah aynı tesisler için kullanılmakta-
dır. Yakın çağlarda birincisinin unutulmasına ve ufak tekkeler için kullanılmasına
karşılık, ikincisi daha yaygın bir mahiyet almış üçüncüsü, ise unutulmuştur. Âsitane
kelimesi ise Bektaşî Tekkelerinin en büyüğünü ifade için kullanılmıştır.

tarîhî esasa dayanmaktadır. Fakat hangi Gazi Mihal - oğlunun bu tesisi kurdurduğu belki bir gün bir vakfiyenin ortaya çıkması ile aydınlanacaktır. İleride görüleceği gibi bazı rivayetler kuruluşu Kanunî Sultan Süleyman devrine indirmektedir. Bir vesika ise I. Selim zamanında mevcudiyetini ima eder gibidir³⁵.

İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde *Tapu defterleri* adı altında toplanan eski *Defter-i Hakani*'ler arasında eski 300, yeni 542 numaralı Silistre livası Evkaf defterinde 53. sıra numarasında, Akyazılı zâviyesi (veya tekkesi) ne dâir bir kayıt bulunmaktadır³⁶. Bu vesikayı ilk tanıtan Prof. Ö. Lûtfi Barkan'a göre bu kayıt Kanunî Sultan Süleyman devrine âittir. *Evkaf-ı zâviye-i zeynü'l-meczûbîn merhum Akyazılı Baba . . . der nâhiye-i Varna der livâ-i Silistre* başlığında sonra, bu zâviyeye mensup beş "nefer" dervişin adları verilmektedir. Bunlar zâviyedâr yani Şeyh, Abdi Dede, türbedâr Mustafa Dede, ile hizmetkâr-ı zâviye : Hızır Dede, Süleyman Dede ve Yusuf Dede'dir. Ayrıca, *zâviye-i mezburede oturub yine rûsûmların kadimden viregeldikleri üzere mîrîye viren, cema'ati kibtıyân'dan*³⁷ Evrenos Kasım, Kara Kasım, Hasan Kasım, Yahşi Kasım adlarındaki kıptiler de burada yaşamaktadır. Evvelce post sahibi dervişlerden Abdal . . . ., Akyazılı Baba tekkesine ve dervişlerine vakıf olarak Batova nehri üzerinde iki değirmen yap-

³⁵ Akyazılı'nın Adapazarı doğusundaki Akyazı kasabası ile bir münasebeti olup olmadığını araştıramadık. İsim, bir bağlantı olabileceğini göstermektedir.

Akyazı kasabası hakkında, *Türk Ansiklopedisi*, I, s. 395 de kısa notta, buradaki tek eski eserin Şahzade Süleyman camii olduğu bildirilmektedir. Kocaeli vilâyetine dair bir broşürün tarihçe bölümünde (s. 77, 84), kasabanın adı hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte, Bulgaristan'daki tekkenin ise bahsi dahi geçmemektedir. Bu da, kasabada bu hususda günümüze kadar gelen bir rivayet veya efsanenin yaşamadığına delil olsa gerektir. Anadolu'da Bolu, Amasya, Çankırı ve Ordu'da aynı adda yerler vardır.

³⁶ Ö. Lûtfi Barkan, *Kolonizatör Türk dervişleri . . . .*, "Vakıflar Dergisi" II (1942) s. 347-348; ve faksimilesi, s. 384.

³⁷ Herhalde bu muazzam bina, beş - on derviş için yapılmış değildir. Bu vesikada belirtilmemiş gelip geçen daha birçok dervişin burada barındığına ihtimal verilebilir. Nitekim, Hasköy (= Haskovo) de Osman Baba tekkesinde esas dervişlerden başka, 69 *hizmetkâr-ı dervişan* bulunduğu bildirilmiştir; bk. yukarıda not 19. Bu vesika iki şekilde tefsir edilebilir. Ya bu kayıt yazıldığında bugün harabesi duran muazzam tesis henüz yapılmamıştı —ki biz buna pek ihtimal vermiyoruz—, veya tekkenin tam mevcudu bu defterde gösterilmemiş, sadece devamlı idare eden dervişlerin sayısı bildirilmiştir. Zaten bir ana yol üzerinde olduğundan gelip geçen misafiri "âyende ve revende"si herhalde pek çoktu.

tırmış, sonraları dervişler bu değirmenleri dört göz olarak büyüttükten başka, etraflarını da bağ ve bahçe haline getirmişlerdir. Eski defterde (Defter-i köhne) de kayd edildiğine göre, merhum Sultan Selim (1512-1520) bu değirmenlerin resim alınmaması ve bağ ile bahçelerden öşür alınmamasına dair dervişlerin ellerine hükm-i şerif vermiştir. O zamandan beri dervişler bağ bahçelerini daha da genişletmişler, kendilerine devrin Padişahı da öşürden muaf tutulmaları için hüküm vermiş ve bu da yeni deftere (defter-i cedid) geçirilmiş ise de, eski defterde yazılı olduğu gibi, diğer değirmenlerin resimleri ile Batova nehri ile Varna etrafında olan bağ ve bahçelerin herhangi bir bahane ile öşrünü vermemek câiz görülmemiştir. Bu kayıd yazıldığı sırada esası Derviş Abdal tarafından vakfedilen dört değirmenden başka, zâviye'nin sınırı içinde Bâli Bey ile Çıraklu derviş nâm Abdal iki göz daha yaparak zâviyeye vakf etmişlerdir. Bunlardan, bağ ve bahçeler ile kovanların öşürleri ile kurbandan, sadakalardan ve koyunlardan toplanan gelirlere resim alınmaması için kendilerine hükm-i şerif verilmiş ve bu da yeni deftere geçirilmiştir. Ayrıca hâlî ve harap Bozdoğan ve Düze Basan mezre'alarının da idaresinin Akyazılı dervişlerine bırakıldığı da eski defterde yazılıdır. Bundan başka Petre karyesinde tekkeye ait bir çayırdan başka, dervişlerden Süleyman Dede tarafından satın alınıp vakfedilmiş ikinci, yine Dervişlerden İne Beği bin Mustafa tarafından vakfedilmiş üçüncü bir çayır vardır. Nihayet tekkenin Ekerte karyesinde bir sazlığı da bulunmaktadır. Bu çayırların ve sazlığın zâviye için zaptedilerek mukata'aların *Sultan Selim evkafına verilmesi* de ayrıca işaret edilmiştir. Bu vesikadan anlaşıldığına göre Akyazılı zâviyesinin kuruluşu ile en yakından alâkalı olan Padişah Sultan Selim'dir. Bugün görülen binanın da onun zamanında yapılmış olabileceğine ihtimal verilebilir. Başbakanlık ve Ankara'da Tapu - Kadastro ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde etraflı araştırma yapıldığında Akyazılı tekkesinin tarihçesine dair daha başka vesikaların bulunabileceği muhakkaktır. Aşağıda görüleceği gibi burası ile alâkalı başka bir vesika da Topkapı sarayı arşivinde bulunmuştur. Seyyid Battal Gazi türbe ve tekkesinin 16. asır başlarında Gazi Mihal ailesi mensupları tarafından imar ve ihya edildikleri düşünülecek olursa, Evliya Çelebi'deki kaydı, yukarıdaki vesikanın verdiği bilgiler ile bağdaştırmak, ve ekser zâviyeler gibi önce basit ve ahşap bir yapı halinde tesis edilen zâviyenin, II. Bayazıd veya daha yakın bir ihtimal ile I. Selim zamanında

şimdiki şekli ile kurulduğuna ihtimal vermek mümkündür. Aşağıda da işaret edileceği gibi, mevcut yapıların mimarisi 15. sonu 16. yüzyılların mimarî üslûbundadır. Âsitanenin kapısı üstünde bir kitabenin yeri tesirini bırakan muntazam bir boşluk görülür. Herhalde burada, Akyazılı tekkesinin inşa tarihini ve yaptıranın adını veren bir kitabe bulunuyordu. Muhtelif Türk - Rus savaşları sırasında Rus ordusu tarafından işgal edilen Türk topraklarındaki eserlerin kitâbelerinin sökülerek Rusya'ya götürüldükleri yolunda ötedenberi yerleşmiş bir rivayet vardır³⁸. Doğu Anadolu'dan böyle bazı kitâbeler gibi Rumeli'den de kitâbelerin Rusya'ya götürüldükleri söylenir. Varna'da toplanmış bir miktar Türk kitabesinin 1879'da Rus Generali Vannovski'nin emri ile Petrograd (= Leningrad) a götürüldükleri Bulgar tarihçileri tarafından işaret edilmiştir³⁹. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman devrinde yapılan Bender kalesinin manzum kitâbesi de yerinden indirilerek Rusya'ya taşınmıştır⁴⁰. Akyazılı Sultan tekkesinin kitabesi eğer hakikaten Rusya'da olup belki bir gün ortaya çıkacak olursa bu mühim eserin tarihi aydınlanabilir.

Gerek türbe, gerek tekke binalarının mevcut kısımları çok açık olarak klâsik Türk mimarisinin vasıflarına sahiptirler. Muntazam kesme taş inşaat, nisbetli kapı ve pencereler, cepheleri tezyin eden silme çerçeveler (kitâbelik) bu binaları, 16. yüzyılın yapıları ile akraba yapmaktadır. Yukarıda tanıttığımız vesikadan başka, bu müessesenin tarihçesine dâir bazı değerli bilgiler veren daha birkaç vesikaya tesadüf etmiş bulunuyoruz. Bunların başında, 16. yüzyılda Anadolu'da bazı tarikatlar içinde başgösteren Rafizilik ile alâkalı bir vesika gelmektedir. Nitekim aslında bir Bektaşî tekkesi iken, herhalde İran'-

³⁸ Ali Kemalî, *Erzincan*, İstanbul 1932, s. 234; A. Şerif Beygu, *Erzurum, tarihi, anıtları ve kitâbeleri*, İstanbul 1936, s. 124.

³⁹ H. K. Şkorpil, "Bulletin de la Société archéologique de Varna" (bulgarca) II (1909) s. 43'de ileri sürülen bu iddiayı kontrol edemedik, bu hususda bk. P. Mijatev, *Les monuments Osmanlis en Bulgarie*, "Roscnik Orientalistyeczny", XXIII (Warsawa 1959) s. 11.

Bulgaristan'daki türkçe kitâbelere dâir olduğu söylenen şu iki makaleyi elde edemedik : C. M. A. Kazembek, *Bulgar kitabeleri* (rusca), "Zapiski Imp. Akad. Nauk. Petrograd (= Leningrad) 1855; G. V. Jusupov, *Vvedenie v Bulgaro - Tatarskuyu epigrafiku*, "Mosk. - Leningrad. Akad. Nauk. SSSR" (1960).

⁴⁰ M. Goboğlu, *L'inscription turque de Bender relative à l'expédition de Soliman le Magnifique en Moldavie*, "Studia et Acta Orientalia" I (1958) s. 175-187, bilhassa s. 181.

dan sızan tesirler ile Kızılbaş Abdal'ların merkezi haline gelmekte bulunan Seyyid Gazi tekkesinin, İran seferinden dönen Padişah tarafından H. 963-965 (= 1555/6-1557/8) tarihlerinde temizlendiği, dervişlerin dağıldığı, hattâ bazılarının Kütahya kalesine hapsedildikleri bilinmektedir⁴¹. Bu takibat neticesinde Seyyid Gazi tekkesi medrese haline getirilmiş, ayrıca buraya bir de Nakşibendî şeyhi tayin edilmiştir. Bu takibat yalnız iç Anadolu'ya inhisar etmemiş, Rumeliye de yayılmıştır. Işıklar denilen tarikat erbabının takibi için Varna kadısına iki yazı yazılarak, Kaliakra'daki Sarı Saltuk ve Akyazılı Baba tekkelerindeki Işıkların teftişi istenmiştir :⁴²

Varna kadısına hüküm ki: Hâliyâ zaim Mehmed ile mektub gönderüb Varna kazasına ta'bi سبق nam mevzide Akyazılı Baba tekyesinde sakin olan ışıkların ahvali emr-i şerif mucibince teftiş olundukta zikr olunan tekyeye karib olan kura ahâlisinden nice müslümanlar tekye-i mezbureye serhad beyleri hizmet için vâfir kullar gönderüb zikrolunan kullar tekyenin etrafında bağlar diküb ve üzüm sıkub hamir idüb fisk-u fucurdan hâli olmadıklarından gayri gelân levendata hamir deyüb satub nice fesada sebep olur deyu haber verdiklerinden maada tekye-i mezburede ehl-i sünnet ve cemaat vaz'ı üzre olan dervişler dahi vech-i meşruh üzre hamir verüb alelhusus içlerinden Mevvac Ali nam ışık haram zâde olub cemii zemanda fesaddan hâli olmayub ehl-i fesad olmağın te'dib olunub bir kaç gündün sonra Pervane ve bir kaç ışık tekyenin işi kul tâifesinde gerek deyu yad kullar ile ittifak idüb ahaliyi tekye-i mezbure ortasına velvele bırakub külli fesada bais olmuşdur deyu arz olunduğı ecilden buyurdum ki mezburları yarar âdemlere koşub südde-i saadetime gönderesin, Rebiü'l-evvel 967 (= 1559), Mezbur Mehmed Haseki'ye verildi. Bu vesika sayesinde 1559 yılında bu tekkenin mevcud olduğu, ve diğer emsalinde de cereyan ettiği gibi burada da teftiş ve takibat yapıldığı öğrenilmektedir. 1558-59 yıllarında İmparatorluğun birçok yerinde Bektaşî tekkeleri ışıklar denilen rafizilerin bulunup yakalanması için kontrolden geçirilmiş, Seyyid Gazi tekkesi şiddetli tedbirler ile dağıtılmış, Varna yakınındaki Kılğara (= Kaliakra) daki Sarı Saltuk tekkesinde de dervişler arasında beliren Işıklar'a karşı tedbirler alınmıştır. Bu vesikadan öğrenilen diğer bir husus da, burada üzümden içki yapıldığı yolundaki ihbardır. Bektaşîliğe rakıyı Akyazılı'nın soktuğu, hattâ

⁴¹ F. Köprülü, *Abdal* mad. *Türk Halk edebiyatı Ansiklopedisi*, I, s. 32.

⁴² A. Refik, *Osmanlı devrinde Rafizilik ve Bektaşilik*, "Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası" VIII (1932) s. 34, 35 (Sarı Saltuk zâviyesi hak.) 37 (Akyazılı hak.).

mecazî olarak içkinin *Akyazılı* adıyla ifade edildiği hakkındaki rivayet ile belki bu bilgi arasında da bir bağlantı kurulabilir⁴³.

Muhakkak surette bir Bektaşî Âsitanesi olarak kurulan, 1558-59 yılların da diğer benzerleri gibi, Alevî ve Işıklar sızmaları yüzünden belki bir sarsıntı geçiren Akyazılı, sonraki devirlerde yine bir Bektaşî tekkesi olarak faaliyetine devam etmiştir. Evliya Çelebi 1652'de buradan geçtiğinde tekke bu tarikatın elinde bulunuyordu. İstanbul Başbakanlık arşivinde 20176 numaralı ve H. 1123 (= 1711) tarihli bir Evkaf defterinde Varna kadısı Mehmed imzası ile, "*Balçık kazasında Akyazılı Baba dimekle ma'ruf tekke meşihatının tevcihi*" kaydına rastlanır.

Topkapı Sarayı arşivinde bulunan H. 1179 (= 1765) tarihli bir vesika ile ekleri, Akyazılı tekkesinin 18. yüzyıl sonlarına doğru geçirdiği büyük bir buhran hakkında etraflı bilgi vermektedir. Yukarıda bahisleri geçen vesika ve kaynaklarda gelirinin çokluğu ve zenginliği anlaşılan tekke bu durumunu kabiliyetsiz ellerde kaybetmeğe yüz tutmuş, bu arada binası da zarar görmüştür⁴⁴. Bunlardan 6725/a numaralı vesika bir istida olup, tekke mütevellisi Hacı Mehmed tarafından Padişah III. Mustafa (1757-1774) ya sunulmuştur. Bu istidada, "*Bâbüssaade Ağası nezaretinde âsude evkafdan Balçık ve Varna'da vâki merhum Akyazılı zâviyesi ba-berat bu kullarının berveç-i teyid üzerinde*" iken, bazı kimseler "*bize şarttır deyi*", bu zâviyeyi zapt ve tasarruf etmişlerdir. İstida sahibi, kadim vakf şartlarına aykırı bu taarruzun önlenmesini, devrin Sultan'ından rica etmektedir. Bu yazıya yapılan bir *derkenar*'da tekkenin idaresi hakkında bir tarihçe yapılmaktadır : Babüssaade Ağası nezaretinde olan Balçık kazasına tabi Batova'da vaki Akyazılı zâviyesinin, zâviyedar ve tevliyeti 64 akçe hazine ulûfesi Derviş Halil'in üzerinde iken, nazır-ı vakf Ahmed Ağa'nın arzı üzerine, 24 Rebi-ül ahir 1154 (= 1741) de Derviş Süleyman Halifeye tevcih edilmiş, yine aynı vakıf nazırının teklifi üzerine aynı yılın 19 Zilkadesinde (= 1742) Galatasaray'ı teberdarlarından Mustafa Halifeye tevcih olunarak, 11 Muharrem 1155 (= 1742) de ferman ile

⁴³ Birge, *The Bektashi Order*, s. 252; A. Gölpınarlı - P. N. Boratav, *Pir Sultan Abdal*, s. 146. Bazen beyaz şaraba da *Akyazılı* denildiği rivayet edilir. Zaten Kanunî devrinin takibat yazısında da açıkca burada içki yapıldığından bahsedilmektedir. Akyazılı'nın velî olarak Bektaşî tarikatı içindeki durumu hakkında bilgi, tekkeden tek kelime ile bahsedilmeksizin, *Türk Ansiklopedisi*, I, s. 395 deki uzunca madde de bulunmaktadır. Bu madde herhalde A. Gölpınarlı'nın kaleminden çıkmıştır.

⁴⁴ *Topkapı Sarayı Müzesi, Arşiv kılavuzu*, İstanbul 1938, I, s. 29.

üzerine kaydı yapılmıştır. Fakat yine vakıf nazırının istidası ile 14 Muharrem 1164 (= 1750) de Veli Halifeye tevcih olunmuş, 1168 (= 1754/5) de yeni Padişah (III. Osman olmalı) tarafından da hukuku tasdik edildikten sonra Veli Halife öldüğünden, zâviyenin idaresi Hacı Mehmed Halifeye intikal etmiştir. “*Nazır-ı vakf*” Babüssaade Ağası Mustafa Ağa'nın dilekçesi üzerine, zamanla harap olan kısımların Elhaç Mehmed'in kendi malından tamir ve termim etmesi şartı ile 8 Muharrem 1176 (= 1762) de ona tevcihi yapılmıştır. Bu vesika derkenar'ının yazıldığı 1179 (= 1765) yılında da hâlâ onun üzerinde görülmektedir. Bu esas vesikaya ve üzerindeki derkenarına ilişik 6725/b numaralı vesika ise yirmi imzalı bir arzuhaldir. Bunda tekkenin durumu biraz daha farklı olarak aksettirilmektedir. Tekke Balçık kasabasından Mustafa adındaki bir şahsın idaresinde iken, Kavarna Voyvodası Hasan Ağa'ya gelen bir yazı üzerine, Hasan Ağa vekil tayin edilmiş ve Tekke'ye bir derviş seçilmesi istenmiştir. Bunun üzerine tekkeyi ihya için, Hasan Ağa, Derviş Mustafa'yı ihraç ile Derviş Kalender'i tekkeye nasb ve tayin etmiştir. “*Lâkin Derviş Kalender nam kimesne tekkeyi zabt ve rabtedelidenberu bil külliye harab ve perişan ve üzerinde olan kurşunları fûruht ve hayvanatlarının fûruht olunanları fûruht ve olunmayanlar aç ve perişan her biri bir yerde imate olmuşlardır deyû etraf kariyeleri ihbar*” etmişlerdir. Bu arada Derviş Kalender hesap vermeğe davet edildiğinde, değirmenlerden, dolaplardan vs. yerlerden 400 kuruş aldığı halde, tekkeye hiçbir masraf yapmadığı görülmüş ayrıca, köy halkının ifadesine göre tekkenin hiçbir hayvanı kalmadıktan başka, tekkeye ait eşyanın dahi satıldığı öğrenilmiştir. Bu dilekçeyi veren yirmi imza sahibi, Padişah'dan tekkenin ihyası için, Vekil-i harç Ömer Ağa'nın Tekke idaresine tayinini teklif etmektedirler. Bu vesikalar böylece evkafının zenginliği Evliya Çelebi'nin hayretini çeken Akyazılı tekkesinin, 18. yüzyıl sonlarına doğru kötü idare edildiğinden ciddi buhranlar geçirdiğini ve hattâ harap olduğunu, üstünün kurşunlarının bile satıldığını isbat etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde gerileme ve çöküntünün başlaması ile Akyazılı etrafında huzurun tamamen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Daha 1773'de Rus ordusu bu bölgeyi ciddi olarak tehdit etmiş, Varna istikametinde ilerlemişti. 19. asır başlarında “Rumeli Âyanı” (Yıllık oğlu, Tirsinikli, Alemdar vs.) aralarında cereyan eden bitip tükenmez kavgaları, bu bölgede huzursuzluğu 1812'e kadar

sürdürmüştür⁴⁵. Nihayet II. Mahmud tarafından 1826'da Yeniçeriler ve ona bağlı olarak da Bektaşiliğin kaldırılmasının, herhalde Akyazılı'da da bir takım akisleri olduğu muhakkaktır. Lağv edilen Bektaşî tekkelerinin idaresinin Nakşibendî şeyhlerine bırakıldığı bilinir. Akyazılı'da bu hususda ne gibi bir muamele cereyan ettiğini şimdiki halde öğrenmek mümkün olmamıştır. Diğer taraftan Rus ordusunun 19. yüzyıl içinde birkaç defa Akyazılı tekkесinin bulunduğu araziden geçtiği bilinmektedir⁴⁶. 1828 seferi sırasında Rus ordusunun bu bölgedeki bazı kasabaları tahrib ettiği yabancı müellifler tarafından ifade edilmektedir. Bu arada Akyazılı tekkесinin de yakıldığı söylenmektedir. Veya hiç değilse 19. asrın ikinci yarısında bu yolda yerleşmiş bir rivayet vardır⁴⁷. Yedi köşeli âsıtane binası ihya edilmiş, fakat türbe etrafında tek katlı basit evlerden ibaret bir tekke yaşamağa devam etmiştir. Ancak bunun hangi tarikata ait olduğunu bilmiyoruz. Kırım harbinden sonra oradan göç eden 180 kadar insan, Akyazılı yakınına iskân edilmiştir. Buradan geçen yüzyılın ikinci yarısında bahseden yabancılar vardır. Bunların başında 1860-1879 yılları arasında bütün Bulgaristan'ı en ücra köşesine kadar dolaşarak 1877'de Rus ordusunun Rumeli'nin büyük bir kısmını istilâ etmesinde faydalı olacak büyük kitabı yazan F. Kanitz gelmektedir. 1872'de Akyazılı âsitanesini gördüğünde Kanitz hayretini şu cümle ile ifade eder⁴⁸: "Köyün doğusunda o derece büyük bir tekke ile karşılaştım ki, İstanbul dışında Rumeli'de buna ihtimal vermezdim" Adını *Akiasli* şeklinde yazdığı tekkenin şeyhi, devasa büyüklükteki kitabının hemen her sahifesi Türklere karşı açık bir düşmanlık gösteren

⁴⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık-oğlu Süleyman ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ankara 1942, s. 35-39.

⁴⁶ Anonim (Muhtar Paşa), *Aperçu critique des passages du Danube pendant les guerres turco-russes depuis 1828* . . . . İstanbul - Leipzig 1896.

⁴⁷ Bunu yabancı müellifler bildirmektedir; F. Kanitz, *Donau - Bulgarien*, Leipzig 1882, III, s. 219. 1846'da Varna civarında dolaşan fransız Xavier Hommaire de Hell'in ölümünden sonra basılan seyahatnâmesinde, *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris 1854, I, 1, s. 169 Ruslar tarafından 1828'de Balçık ile Varna arasında Kavarna'nın tahrip edilmesi acı bir şekilde tenkid edilmektedir.

⁴⁸ F. Kanitz, *Donau - Bulgarien und der Balkan, historisch - geographische - ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860-1879*, 2. baskı, Leipzig 1882; III, s. 219-223, Kanitz, bu uzun sahifelerde daha fazla islâmiyetin ve dervişlerin tenkidini yapmıştır. Kitabının Rumeli'yi istilâ eden Rus ordusuna rehber vazifesi gördüğü hususunda bk. III. cildin önsözü. Bu kitabın bir de fransızca baskısı vardır.

F. Kanitz'i o gece misafir etmiştir. Müellif, tekke ve şeyhin adı ile ünvanını : *Akiasli Derwisch Sultan Tekkesi Kadiriden Istanbuli Schech Hafus Halil Baba (= Akyazılı Derviş Sultan tekkesi, Kaadiri'den İstanbuli Şeyh Hafız Halil Baba)* şeklinde yazar. Her neden ise, bu cümle yanlış anlaşılabilir, Âsitanenin adının Halil Baba tekkesi olduğu zannedilmiş ve birçok kitaba böylece geçmiştir. Yalnız burada dikkati çeken husus şudur ki, 1872 yılına doğru başındaki Şeyhi kendisini Kaadiri'den gösterdiğine göre artık bu devirde Akyazılı tekkesi belki başka bir tarikat tarafından idare edilmekte idi. Kanitz, türbenin etrafında dervişlerin binalarının bulunduğunu (esas âsitaneye artık harabe halinde idi), ve herhalde şeyhin anlattığına dayanarak bu tesisin 316 yıl önce Sultan Süleyman tarafından Hafız Halil Baba için yaptırıldığını bildirir. Bu tekkeden bahsedilen beş büyük sahafede Kanitz İslâmiyetin, tarikatlerin, dervişlerin uzun uzadıya tenkidlerini sıralamağı tercih etmiş, böylece bina hakkında pek az işe yarar bilgi vermiştir. Tekke 1829'da yakılırken, Şeyhin ifadesine göre eşyası kaçırılmış ise de seyyah bu söze pek inanmaz. Onun kanaatine göre parlak devrinde burada kırk kadar derviş barınıyordu, halbuki o sırada ancak 18 devamlı, 8 tane de misafir bulunuyordu. Şeyh ona dilenerek dolaşan dervişlerden şikâyet etmiştir. Kanitz'in kaldığı oda sade ve basittir, duvarlarda yazılar görülmekte bir köşede en tepesinde şeyhin kedisinin yattığı bir elyazma kitaplar yığını durmaktadır. Şeyh, Kanitz vasıtası ile Mithat Paşa'ya da selâm yollamış ise de Avusturyalı seyyah Paşa'ya sonraları Londra'da rastladığı halde bu selâmı bildirmek lüzûmunu hissetmemiştir. Kanitz kitabının ikinci baskısında, 1877 harbinden sonra kaydedilen Rumeli'deki Türk vakıflarının durumuna da bu vesile ile temas etmiştir. Ona göre Berlin muahedesinin XII. maddesi Türk vakıflarının mahvına ve perişanlığına sebep olmaktadır. Hatta bu meselenin halli için 1879 da Cankoff İstanbul'a gelmiş, 1880 de de Nihad Paşa ile Fazıl Bey Sofya'ya gitmişler ise de bir neticeye varılamamıştır.

Az sonra ve Akyazılı çevresindeki toprakların Türk idaresinden tamamen çıkmasını takip eden yıllarda, herhalde 1883'e doğru buralara gelen Çek tarihçi C. Jireček (öl. 1918) ise Akyazılı tekkesinde sadece bir tek derviş görebilmiştir⁴⁹. Bu arada tekkeye gelir temin

⁴⁹ C. Jireček, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Prag - Wien, Leipzig 1891, s. 533, s. 535-6'da Kaliakra'da Sarı Saltuk tekkesini anlatır. Aynı müellifin "*Archaeologisch -*

edebilmek için bir rivayetin de doğmasına imkân verilmiştir. Güya Akyazılı Sultan, Hıristiyanların azizi Athanasius'dan başkası değildir. Civar köylüler kaybolan hayvanlarını onun kerameti ile bulmaktadırlar. Fakat Jireçek'in alay ederek belirttiğine göre önceleri sadece islâmların hayvanlarını bulan aziz artık hıristiyanlarınkinde de kerametini göstermektedir. Müslüman ve Hıristiyan köylüler buraya hediyeler, nezirler vermekte ise de kilise bunu önlemiş, ve hıristiyanların hediyelerinin parası ile Balçık'da bir Hıristiyan okulu inşası tercih edilmiştir. Böylece Akyazılı Sultan'ın müslüman tarafı gerilerken, Aziz Athanasius olarak geliştiği görülüyordu. Jireçek gördüğü sırada türbe'de sandukanın yeşil örtüsü, Kur'anı, şamdan ve kandilleri henüz duruyor, ve humma'dan kurtulmak için şifa umanlar etrafını dolaşıyorlar idi. Fakat esas âsıtane binası harabe halinde idi. İçinde otlar ve dikenler çıkmış, "uzun bacalı ocağında ise baykuşlar yuva yapmıştı".

Akyazılı tekkesinin geçen yüzyılın sonlarında artık tamamen hıristiyanlaştırıldığı⁵⁰ ve bunun için de yayınlar yapıldığı dikkati çeker. Nikolaos adında bir Rum⁵¹, bu bölge hakkında 1894'de yazdığı rehber mahiyetindeki bir kitapta, bu tekkenin "... hiç şüphesiz aslında

Epigraphische Mittheilungen aus Österreich - Ungarn", 1886, s. 182'de burası ile ilgili notunu bu derginin bu cildini bulamadığımızdan kontrol edemedik.

⁵⁰ Ötedenberi, bazı müslüman yatırların hıristiyan azizlerinin kültlerini aldıkları iddia edilmiştir. Hattâ o kadar ileri gidilmiştir ki, Hacı Bektaş'ın Aziz Charalambos olduğu, Sarı Saltuk'un Aziz Nikolaos ile aynı olduğu iddia edilmiştir. Böylece Akyazılı da Athanasios (Sveti Tanaş) olmuştur. Belki bazı hallerde, bilhassa şahsiyeti meçhul yatırlarda mümkün olan bu kült devamının, birçok hallerde vâki olmadığını katiyetle iddia edebiliriz Akyazılı'yı hıristiyanlaştırmak gayretinin benzeri başka yerlerde de görülür. Üsküp yakınındaki Tekke köyünde Bektaşî tekkesi (Hasluck, *Christianity and Islam*, I, 92) ve Tesalya'da Farsala yakınında Ayvalı köyünde Turbali tekkesi (*ay. esr.*, I, s. 93) de Hagios Georgios (= Aya Yorgi) izafe edilmiştir. Kalkandelen'deki Sersem Ali tekkesi ise Ali=Elias arasındaki zahirî benzerlik (halbuki Elias'ın karşılığı İlyas'dır) den istifade edilerek Elias kilisesi olmuştur, Hasluck, *ay. esr.*, I. s. 93.

⁵¹ J. Nikolaos, *He Odessos* (rumca), Varna 1894, s. 248-250. Bu rumca kitabın Akyazılı ile ilgili kısmı Hasluck, *Christianity and Islam*, II, s. 764-5'de ingilizceye çevrilmiş olarak mevcuttur. Nikolaos gülünç bir eda ile, "... Tekke köyünde, Tekke denilen bir kilise görüldüğünü, bunun evvelce bir hıristiyan yapısı olduğunu ve Athanasios'a ithaf edildiğini, halbuki aslında bir hıristiyan yapısı olduğunda hiç şüphe edilemeyeceğini (!) şimdi ise müslüman dervişlerin işgalinde kaldığını..." söyler. Arkasından da türbede yatan Athanasios'un kerametine dair iki uydurma hikâye anlatır.

bir kilise olduğunu ve dervişlerin işgalinde (!) bulunduğunu” ifade etmekten çekinmez. Bu sırada aziz Athanasius’un ziyaret yortusu 2 Mayıs günüdür. Hastalar kiliseyi (!) ziyaret edip burada türbede gece kalırlar ve hasta uzuvlarını türbenin içindeki bir deliğe sokarak şifa beklerler imiş. Nikolaos buranın şifa verici hassaları hususunda yeni uydurulmuş iki hikâyeyi ve mucizeleri de uzun uzadıya anlatır.

Bektaşiler hakkında etraflı araştırmalar yapan İngiliz F. W. Hasluck (1878-1920) Bulgar arkeoloğu ve Varna müzesi müdürü Şkorpil’den 1913’de öğrendiğine göre tekke artık metrük ve harap bir halde bulunuyordu. 1914’de Varna’da İngiliz konsolosunun tesbit ettiğine göre, köy tamamen Bulgarlar tarafından iskân edilmiş ve köyün papazı, Balkan harbi sırasında tekkeyi ve türbeyi tamamen hıristiyanlaştırmak için türbenin tepesine bir haç dikmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş, 1914-18 harbi sırasında Rumenler tarafından Akyazılı işgal edilince yine hilâl dikilmiştir. Hıristiyan medeniyeti hakkında çok etraflı bilgisi olan Hasluck, başka yerlerde bir hıristiyan menşei kabul etmesine karşılık Akyazılı tekkesi için böyle bir ihtimali reddetmektedir ve delillerini de dört madde halinde ortaya koymaktadır⁵² :

1. Bu yerde daha önceki bir kültürün mevcudiyetini gösterecek mantıkî bir ipucu yoktur.
2. Mevcut binalar tamamen Türk bir karakter göstermektedir.
3. Athanasius’a izafe edilen mezar açıkca bellidir ki hakikî değildir.
4. Athanasius’un hakikî yortusu 18 Ocak günüdür, 2 Mayıs ikinci derecede bir yortu günüdür.

İlk Dünya harbinden sonra Romanya devletinin sınırları içinde kalan Akyazılı Sultan tekkesi, Yaş (Jassy) Üniversitesi profesörlerinden O. Tafrali (1876-1937) tarafından 1920’de incelenerek, üç fotoğraf ile birlikte kısa bir not halinde tanıtılmıştır⁵³. Bu sırada civardaki Tekke köyü halkı tekrar ekseriyetle müslüman olmuştur. Tafrali âsıtane binasını bir aşhane - imaret zannetmiş olmakla beraber iyi bir tarifini yapar ve bazı ölçülerini bildirir. Resimlerden bir tanesi türbe

⁵² F. W. Hasluck. *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929, I, s. 90-92.

⁵³ O. Tafrali, *La cité pontique de Dionysopolis, Kali - Acra, Cavarna, Téké et Ecréné...*, Paris 1927, s. 44-47, lev. XI-XII, ilk resimde türbe yakınında tek katlı bir bina görülmektedir.

avlusundaki müştemilât binalarından birini göstermekte (Res. 5), diğer iki fotoğraf ise, 1920'de âsitanenin giriş cephesi ile esas "meydan" ın zarif kapısını tasvir etmektedir. Bu resimler eserin 45 yıl önceki halini belirten vesikalar olarak değerlidir. Tafrali tetkiklerini, şu cümle ile bitirir : "*Bütün yapı çok temiz bir işçiliğe sahip muntazam kesme taşlardan yapılmıştır ve onu meydana getirmiş olan mimar ile ustalar için takdir duyguları uyandırır. Bildiğimiz kadarı, bu bina, Rumen topraklarında mevcut müslüman yapılarının en önemlisidir*". Tafrali çok mahdut bir persone- lin türbeye hizmete devam ettiklerini, türbe yanındaki küçük evin ise Rumen jandarma karakolu olarak kullanıldığına işaret eder.

Tanınmış Rumen tarihçi N. Iorga, bir makalesinde biri tekke- nin mefruşatını tamam bir halde gösteren üç fotoğrafını yayınlıyarak (Res. 8) buraya dair kısa bir not yazmış⁵⁴, aynı tarihlerde J. Deny, Evliya Çelebi'nin Romanya'daki seyahatlerinden bahsederken bu tekkeyi zikr ettiğini ancak bir cümle ile kaydetmiştir⁵⁵. Akyazılı tekkesi hakkında Dobruca ve Romanya ile ilgili kitaplarda da bazı fotoğraflara rastlanır. Bunlardan Hielscher'in kitabındaki, türbenin kapısında şimdi mevcut olmıyan sundurmayı gösterdikten başka, şimdiki haline nazaran hiç değilse dış görünüş itibariyle daha bakımsız olduğunu ortaya koyar⁵⁶. Bu fotoğrafta türbenin kubbesinde kurşun yoktur ve üstünü ot kaplamıştır (Res. 4). Bazı seyyah rehberi⁵⁷ veya siyasi mahiyette kitaplarda da tekkeye dair bir iki kelimededen ibaret notlara veya bir resmine rastlanır⁵⁸. İkinci Dünya harbi içinde 1940 da içinde Akyazılı'nın da bulunduğu Güney Dobruca tekrar Bulgar idaresine geçmiş ve yerin adı Obroşişte olarak değiştirilmiştir. 1966 da ziyaretimizde, kısmen ağaçlı kısmen ise yeni ağaçlandırılan boş bir arazinin ortasında ve esas yolun az yukarısında türbe sağlam, âsitane

⁵⁴ N. Iorga, *Quelques notes sur la Scythie mineure*, "Mélanges Gustave Glotz", Paris 1932, I, s. 458-459, koca bir Osmanlı tarihi yazmış olan N. Iorga'nın bu yazısında Akyazılı'yı Eski Yunan'a bağlaması hayret vericidir.

⁵⁵ J. Deny, *Les Pérégrinations du Muezzin Evliyâ Tchelebi en Roumanie*, "Mélanges Nicolas Iorga", Paris 1933, s. 215.

⁵⁶ *Dobrogea, Cincizeci de ani de viata Românesca, 1878-1928*, Bucureşti 1928, s. 618; K. Hielscher, *Roumanie, son paysage, ses monuments, son peuple*, Leipzig 1933, res. 143.

⁵⁷ A. Cicio Pop - Z. Németh, *Reiseführer durch Rumaenien*, Bucureşti 1932, s. 270, sadece adı verilmiştir, tekke hakkında bir bilgi yoktur.

⁵⁸ R. Vulpe, *La Dobroudja à travers les siècles, évolution historique et considérations géopolitiques*, Bucureşti 1939, en son levha.

ise harabe halinde bulunuyordu. Eski fotoğraflar ile yapılan karşılaştırmalardan anlaşıldığına göre, Âsitanenin kapısı önündeki toprak yığını kaldırılmıştır. Yol kenarında herhalde eski bir Türk çeşmesinin yerinde modern bir çeşme yapılmış, tekke ile çeşme arasında kalan yamacın ortasına tezyini bir gaye ile kubbeli yeni bir kameriye inşa olunmuştur. Türbe temiz durumda olmakla beraber açık ve çıplak bir halde idi. İçinde hiçbir mefruşat olmadığı gibi, sanduka dahi yoktur. Âsitaneye ise hiç değilse yüz yıldır görüldüğü gibi, üstü açık ve içerisini ot bürümüş bir halde idi. Türbe kapısı önünde bulunan turistik bir levhada, “İlerlemiş Bulgar Ortaçağı eseri” olduğu ifade ediliyor, “bir Türk senyörü tarafından inşa edildiği” de bildirildikten sonra, geçen yüzyılda ortaya çıkan efsane tekrarlanarak burasının “Hayvanların ve çobanların koruyucusu” Aziz Athanasius (Sveti Tanaş) un makamı olduğu da belirtiliyordu. Son yıllarda bu eski eserin çeşitli vesileler ile yapılan yayınlarda adı görülmektedir. Nitekim armalar hakkındaki bir makalede Akyazılı'nın buradaki ağaç vesilesi ile halk inancındaki yerine kısaca temas edilmiştir⁵⁹. Bulgar İlimler Akademisi tarafından muhtelif ilim adamlarına hazırlatılan büyük bir Bulgar sanatı kitabında bu tekke manzûmesi hakkında tek cümleden ibaret kısa bir not ile türbenin bir fotoğrafının ve manzumenin genel durumunu aksettiren çok basit bir krokinin basılmış olduğuna ve böylece burasının artık korunması gerekli eski eserlerden sayıldığına da burada işaret edebiliriz⁶⁰.

Akyazılı âsitanesi hakkında dilimizde de bazı yazılar yayınlanmıştır. Prof. Fuad Köprülü muhtelif yazılarında Akyazılı tekkesinin önemine işaret etmiş⁶¹, R. E. Koçu, Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nin yeni harflerle bastırıldığı kısaltılmış baskısında bu tesise genişçe bir yer ayırmıştır⁶². Romanya türklerinden F. Müstecip Ülküsal da bir

⁵⁹ Rumen Sanat tarihi müzesi mensuplarından Bayan Corina Nicolescu tarafından lütfedilen bir nota göre şu makalelerde Akyazılı türbesi önündeki ağaç kültü ve bina hakkında izahat verilmektedir : I. D. Stefanescu, *Cu privire la stema Tatii Româneşti, Arborele din pecetile şi bulele sigilare de aur* (= Eflâk armaları hakkında, mühürlerde ağaç motifi), *Studii şi Cercetări de Numismatică*, I (1957). P. H. Stahl, *La dendrolatrie chez les turcs et les tatares de la Dobroudja*, “*Rev. d. Etudes Sud - Est Europ.*” III (1965) s. 297 - 303.

⁶⁰ Bulgarska Akademia na navkite, *Kratka istoria na Bulgarskata arkitektyra*, Sofia 1965, s. 191, res. 194.

⁶¹ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk mutasavvıflar*, İstanbul 1919, 2. baskı, Ankara 1966, s. 38; ay. mlf., *Abdal mad. Türk Halk edebiyatı Ansıkl.*, s. 32.

⁶² R. E. Koçu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul tz. (1944), s. 100.

kitabında buraya kısaca dokunmuştur⁶³. Dobruca'da çıkan çeşitli türkçe gazete ve dergilerde bu tekke ile ilgili bir yazının basılıp basılmadığını kontrol edemedik. Yalnız 1946 Ekim - 1947 Mart ayları içinde İstanbul'da yayınlanan küçük bir dergide de Akyazılı tekkesinden bahseden bir makale bulunmaktadır. Esas itibariyle bu makale Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nin verdiği bilgilerin bir özetinden ibarettir. Ancak türbe ve tekkenin 543 yıl önce (yani 1403'de) yapıldığı kaydedilmektedir ki, kaynak gösterilmediğinden bunun neye istinaden ileri sürüldüğü anlaşılmamaktadır. Ayrıca türbenin bir resmi ile birlikte, yayınlanan bu makalede, Rumen idaresi sırasında tekkenin korunması gerekli eski eser ilân edilmiş olduğu da işaret edilmiştir⁶⁴.

III.

AKYAZILI TEKKESİNİN MİMARİSİ

Akyazılı âsitanesi manzumesi şimdiki hali ile başlıca iki yapıdan meydana gelmiştir (Res. 1, 3). Bunlardan birincisi türbe diğeri ise harabe halinde olan kârgir tekke binasıdır. Evvelce bu ikisinin etrafını bir duvarın sınırladığı ve bu duvarın içinde bir takım tek katlı müstemilât binalarının olduğu eski resimler, krokiler ve kalan izlerden anlaşılmaktadır. Bu duvar türbe etrafında muntazam bir halde durmaktadır. Herhalde bu sahanın bir köşesinde bütün Türk devri boyunca teşekkül etmiş bir de mezarlık olmalı idi. Bugün türbenin giriş mekânında duvara dayalı olarak kırık ve eksik bir kaç mezartaşı, bu mezarlıktan kalabilen son hâtıralar olmalıdır.

1. Türbe: (Res. 2-9) Etrafı ağaçlar ile çevrili olan türbe çok temiz işçilik ile muntazam kesme taşlardan inşa edilmiş heybetli bir yapıdır. Tepesinde bir alem bulunmamakla beraber, kubbesi kurşun kaplıdır. Türbe binası daha alçak bir giriş mekânı ile esas türbe kıs-

⁶³ Fazıl Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Köstence 1940, s. 202; şimdi İstanbul'da yaşamakta olan yazar, hiçbir kütüphanede bulunmayan bu kitabın kendisindeki nüshayı ariyet olarak istediğimizde maalesef bu isteğimizi yerine getirmemiştir. Aynı kitabın zannımıza göre biraz farklı olan ikinci baskısı (Ankara 1966) s. 145'de tekkenin sadece adı bildirilmektedir.

⁶⁴ Necati Deliorman, *Rumeli ve Balkanlarda Türk izleri*, "Anavatan" dergisi, I, sayı 1 (26 Ekim 1946, İstanbul).

mından yani birbirine bitişik iki kısımdan ibarettir. Giriş mekânı kare plânlı olup alçak ve dış tarafında köşeli bir kasmağa oturan alçak bir kubbe ile örtülmüştür. İçeriye zengin bir silme şeridi ile çerçevenlenmiş, sivri bir tahfif kemeri içinde açılmış kemerli bir kapıdan geçilir (Res. 9). Bu kapının yan söveleri mermerden işlenmiş, kemer ise beyaz mermer ve kırmızı taşlardan⁶⁵ yontulmuş unsurların alternatif olarak tertiplenmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Bu taşların yan kenarları çıkıntılı yapılmış ve böylece kemer taşlarının birbirlerine kenetlenmesi sağlanmıştır. Tahfif kemeri ile kapı kemeri arasında kalan sahada etrafında iç içe iki kırmızı taş kuşağı ile çerçevenlenmiş beyaz mermerden bir taş bulunmaktadır. Normal olarak bunun bir kitabe olması icap etmekte ise de taşın sathı tamamen düzdür, burada bazı hallerde görüldüğü gibi boya ile de bir yazı olduğuna dair bir iz yoktur. Tahfif kemerinin kilit taşı ile iki yanında yuvarlak üç boşluk evvelce bu yuvalarda tezyinî birer rozetin bulunduğu delildir⁶⁶. Türbenin bu dış kapısı nisbetli ve ahenkli sade tezyinatı ile 15-16. yüzyılların Türk sanat üslûbunun özelliklerini mükemmel surette aksettirmektedir. Kapının üstünde eskiden duran ve Hielscher'in kitabındaki fotoda görülen (Res. 4) bir ahşap saçağı tutan kirişin oturduğu kuvvetli üç demir çengel ise çift sıra halindeki silme kuşağının dışında ve yukarısında bir taş dizisi aşırı olarak duvara saplanmıştır. Kare plânlı olan giriş mekânı pandantifli küçük bir kubbe ile örtülüdür. İçeride sağ duvarda 70 santim kadar derinliğinde bir dolap bulunmakta, bunun karşısında ise mermer söveli bir pencere içerisini aydınlatmaktadır. Bu mekândan türbeye geçişi sağlayan kapı dışarıdakinden daha da zengin bir şekilde işlenmiştir. Burada ileriye taşan silmelerden başka, esas kapı söveleri de cilâlı kırmızı taşdan olarak yapılmıştır (Res. 8).

⁶⁵ Bu taşlar renkleri bakımından Gülümbe taşı denilen Olitli kalker'e benzemektedir, kşl. M. Sayar - K. Erguvanlı, *Türkiye mermerleri ve inşaat taşları*, 2. baskı, İstanbul 1962, lev. XIV.

⁶⁶ Renkli taşlardan rozetler Hacı Bektaş tekkesi'nde ve İstanbul'da Merdivenköyü Âsitanesinde de görülmektedir. Bektaşî babalarının kıyafetlerinde de böyle taşların önemli bir yeri olduğu bilinir. Nitekim eski fotoğraflarda, Bektaşî babalarının göğüsleri üzerinde kenarları oniki uç halinde yontulmuş renkli taşlardan *teslim taşı* denilen madalyonlar görülür, kşl. Hamdi Bey ve M. de Launay, *Les costumes populaires de la Turquie en 1873*, İstanbul 1873, lev. III. 2, s. 21, bu taşın mahiyeti hakkındaki hurafe için bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, İstanbul tz. III, s. 476.

Esas türbe plân bakımından bir istisna teşkil etmektedir. Burada türbe yediköşeli olarak inşa olunmuştur ki şimdiki halde bildiğimize göre Türk sanatında tekdir (Res. 2). İç çapı sekiz metre kadar olan türbenin zemininde bugün sandukanın sadece mermerden çerçevesi durmaktadır⁶⁷. Bu sanduka temeli, 4 m. 48 uzunluğunda ve 2 m. 10 genişliğindedir. İki yan duvarda karşılıklı birer pencere açılmış, bunların iç söveleri yine kırmızı cilâlı taştan yontulmuştur. Kapının iki yanındaki duvarlarda ise birer dolap nişi mevcuttur. Bugün türbenin içi tamamen çıplaktır. Kubbenin iç sathında çok ağır ve fazla renkli bir kalem işi tezyinat bulunmaktadır. Rumeli'nin birçok yerinde mevcut olan ve geç bir devirde moda olan ağır kalem işi tezyinatın buraya kadar tesir gösterdiği anlaşılmaktadır⁶⁸. Duvarların alt kısımları düz beyaz badanalı olduğundan Evliya Çelebi'nin celî hat ile sandukanın baş ucunda duvara yazdığını söylediği beyti bulmak mümkün olmamaktadır⁶⁹. Türbenin duvarlarının üst kısmında dar ufak pen-

⁶⁷ N. Iorga'nın *not 54'deki* makalesinde, lev. III. de türbenin içerisi mefruşatı ile görülmektedir.

⁶⁸ Rumeli'nin birçok yerlerinde bilhassa camilerde ağır kalem işi nakışlar görülür. Bunların en kalabalık örnekleri Arnavutluk'da mevcuttur. Yugoslavya'da bazı eserlerde de aynı sanat zevki kendisini gösterir. Bulgaristan'da muhtelif camilerde de böyle aşırı derecede kalabalık nakışlar ile karşılaştık. Nitekim Şumnu'da meşhur Şerif Halil camii'nde böyle bir süsleme kendisini gösterir. Fakat bu çeşit tezyinatın en hayret verici örneği Samokov'daki camidir. Böylece camiler ve diğer dinî binaların kalemîşi iç süslemesinde Rumeli'nin muayyen bir bölgesine has ayrı bir sanat zevkinin hâkim olduğu söylenebilir.

⁶⁹ Evliya Çelebi, seyahatleri sırasında bazı eski eserlerin duvarlarına beyitler ve kısa hâtıra yazıları yazmıştır. Bunların bazılarını *Seyahatnâme*'sinde de kaydetmiştir. Akşehir'de Hasan Paşa camii son cemaat yeri sütunlarından birinde H. 1048 (= 1638/39) tarihli yazının Evliya Çelebi'ye ait olduğu ileri sürülmüştür. Konya ile Ereğli arasında Sultaniye (= Karapınar) camiindeki bir şamdan üzerinde de H. 1091 (= 1680) tarihli yazı Evliya Çelebi ile ilgili görülmüştür, kşl. İ. H. Konyalı, *Akşehir tarihi - turistik kılavuz*, İstanbul 1945, s. 325-6; bu hususta daha inandırıcı bir kayıd Adana'da Hasan Ağa camiinde bir sütun üzerinde bulunmuştur ki, bunda: "Melek Ahmed Paşalı seyyah-ı âlem Evliya ruhiyçün Allah rızasına Fatıha, sene 1083" denilmiştir, kşl. C. Baysun, *Evliya Çelebi'ye dair notlar*, "*Türkiyat Mecmuası*" XII (1955) s. 257. Evliya Çelebi, İstanköy adasında muazzam çınarın bir dalına celî hat ile elifleri bir arşın boyunda olarak "*Seyyah-ı âlem Evliya ruhiyçün fatıha, sene 1082*" cümlesini yazmıştır (*Seyahatnâme*, IX, s. 218); Medine'de de Ravza-i Mutahhara'da da yazılar vardır (*ay yerde*, s. 620); Güney Bulgaristan'da Köstendil'de Ahmed Bey camii duvarında, bugün hâlâ, "*Melek Ahmed Paşa hazretlerinin müezzini Evliya Gülşent (?) ruhu için fatıha sene 1071*" (= 1660)", cümlesi okunur. Bu kayıtları ilerde görenlerin kendisine bir rahmet okumaları için Evliya bizzat yazmıştır.

cereler de vardır. Fakat bunlardan üç tanesi diğerlerine nazaran daha yukarıda ve daha ufaktır. Türbe sade bir mimaride inşa olunmuş, sadece kapılar devrin üslûbuna uygun olarak mimarî tezyinatla zenginleştirilmiştir. Muntazam taş dizileri kubbe başlangıcındaki kuvvetli çıkıntılı bir kornij şeridine kadar yükselmektedir. Bu sert ifadeli mimarî, yan cephelerde sadece sivri Türk tahfif kemerli pencereler ile bir parça, yumuşatılmıştır. Fakat bu kesme taş cephelerin yeknesaklığını giderecek ve Türk mimarisinde “kitâbelik” denilen çerçeveler mevcut değildir. Halbuki bu çeşit bir mimarî tezyinatı Seyyid Gazi'deki büyük türbede, yine Eskişehir civarında Şucaeddün tekkesindeki Yavuz Sultan Selim devrine ait bir türbede ve nihayet yine aynı çevredeki Uryan Baba türbesinde de bulmak kabildir ⁷⁰. Trakya'da aynı devre ait Binbirokluk Ahmed Baba türbesi (Res. 21) de Akyazılı türbesine bilhassa yüksekliği bakımından çok benzemekle beraber, dış cepheleri çerçeveli olması itibariyle ona nazaran daha tezyinî bir ifadeye sahiptir. Halbuki Akyazılı türbesinin dış sadeliğini, Haskovo'daki Otman Baba türbesinde de (Res. 20) aynen bulmak kabildir. Akyazılı türbesinin bakımdan kayda değer iki özelliği vardır. Bunlardan birincisi, girişinde kubbeli bir mekânın olmasıdır. Bunu velî'lere âit türbelerin bazılarında bulmak kabildir. Nitekim Şucaeddün ve Uryan Baba türbelerinin de önlerinde böyle kubbeli giriş mekânları vardır ⁷¹. Hacı Bektaş manzumesinde de 1516'da vefat eden Balım Sultan türbesi önünde bir giriş mekânı ile karşılaşılır ⁷². Hacı Bektaş ve Seyyid Gazi'nin esas türbeleri ise binalar ile sarılmış olduklarından hakikî hüviyetleri anlaşılamamaktadır. Akyazılı türbesinin ikinci ve kanaatimizce çok daha önemli olan özelliği, yedi köşeli bir plâna göre inşa edilmiş olmasıdır ki, şimdiki halde bildiğimize göre tekdir. Burada böylece bilhassa Bektaşiler arasında çok yaygın olan üç, beş, yedi, on iki, kırk sembolünün mimariye aksettirilmiş bir belirtisi ile karşılaşılıyor ⁷³. Böylece Akyazılı âsitanesinin

⁷⁰ Bunlar hak. bk. K. Wulzinger, *Drei Bektaschi - Klöster Phrygiens*, Berlin 1913 (Diss. - Tech. Hochschule Dresden).

⁷¹ *Ay. eser*, res. 62, 67.

⁷² Bu külliye'nin plânı için bk. M. Önder, *Hacıbektaş müzesi*, İstanbul 1965 (Müzeler Genel Md. lüğü depliyarı).

⁷³ Pek eski çağlardan itibaren rakkamların bazılarını özel bir değer verilerek bunlar birer sembol mahiyeti almıştır. W. H. Roscher, *Die Heiligkeit der 7-Zahl in Kultus und Mythos des Apollon*, “*Philologus*”, (1901) s. 360 vd., ay. yz. *Die Sieben und*

esasını Athanasius adına bir kilise olması efsanesinin bütün esassızlığı da ortaya çıkmaktadır. Akyazılı türbesi yedi köşeli yapılmak suretiyle, Bektaşî sembolünün mimarî bir âbide halinde tecelli etmesi de sağlanmıştır. Kısacası Akyazılı türbesi temelinden itibaren bir Bektaşî Eren'i için inşa edilmiş bir Türk eseridir.

2. Âsıtane: (Res. 10-17) Türbenin az ilerisinde ve uzun zamandır sadece duvarlardan ibaret bir harabe halinde duran Âsıtane veya tekke binası ise, türbe gibi muntazam ve temiz bir işçilik gösteren malzeme ile inşa edilmiştir. Plân bakımından âsıtane, türbenin daha büyük ölçüde bir benzeridir (Res. 17). Ön cephesinde kare bir giriş mekânı bulunmakta, binanın esasî ise türbe gibi yedi köşeli bir şekil göstermektedir. Kapının tam karşısındaki köşede çok büyük bir ocak bulunmakta, bunun taşdan inşa edilmiş bacası, bir minare gövdesi gibi göğe yükselmektedir (Res. 14-16).

Giriş mekânının dış cephesi ortada bir kapı, yanlarda da birer pencereye sahiptir (Res. 13). Böylece tam cephede üçlü bir taksimat kendisini belli eder. Belki başka bir binada bu husus dikkati çekmiyebilir, fakat burada bu üçlü açıklıklı cephenin istenerek yapıldığına ihtimal vermek yerinde olur. Giriş mekânının yan duvarları da içerdiden ortada birer dolap yanlarında pencereler olmak üzere taksim edilmiştir. Bu kısmın esas bina inşa edildikten sonra ek olarak eklendiği, bağlantı yerinin ayrı olmasından anlaşılmaktadır. Fakat iki bina arasındaki üslûp farkı olmadığından bu ekin fazla bir zaman farkı ile yapılmadığı tahmin edilebilir. Sâde fakat çok nisbetli küfeki taşından güzel bir cümle kapısı esas meydana geçişi sağlar. Silmeler ile çerçe-

Neunzahl im Kultus und Mythos der Griechen..., "Abh. d. Kgl. Sächsischen Ges. d. Wiss." XXIV, 1 (1904); F. X. Kugler, *Die Symbolik der Neunzahl bei den Babyloniern*, şu eserde: *Hilprecht Anniversary Volume*, Leipzig 1909, s. 304-309 (bu kısa yazıda 7'nin önemi üzerinde de durulmaktadır, bk. s. 308); kırk rakkamı hakkında ise bk. A. Karahan, *İslâmiyette 40 adedi hakkında*, "I. Ü. Edebiyat Fakültesi - Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi", IV (1950), s. 265-273 (bibliyografya ile). İslâmiyet yedi rakkamına diğerlerinden çok fazla önem vermiştir, 7 kat gök, 7 iklim, 7 deniz, 7 kat cehennem, 7 kapı vs. gibi. Bu hususda ayrıca bk. E. Westermarck, *Survivances paiennes dans la civilisation mahometane*, Paris 1935, s. 146 vd. Yedi sembolizmi ile ilgili olarak şu yayınlara da burada işaret edebiliriz: T. Wain, *The Wonderful Number 7*, Tunstall 1888; F. von Andrian, *Die Siebenzahl im Geistesleben der Völker*, "Mitteil. d. Anthropologischen Ges. in Wien" XXXI (1901). Bektaşîlikdeki oniki sembolünün ise hristiyanlığının oniki Havvari'si ile ilgili olduğu yolundaki hipotezi biz pek inandırıcı bulmuyoruz.

velenmiş sivri bir kemer ileri taşmakta ve bir kapı nişi meydana getirmektedir. Bunun içinde aynen türbede olduğu gibi yayvan kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Alınlıkta tam ortadaki boşluk, evvelce, muhakkak surette mevcut olan kitâbenin yuvasıdır. Burada da üç rozet yuvası dikkati çeker (Res. 12).

Elimizde gerekli vasıtalar olmadığından ancak iki metrelik bir şeritle alabildiğimiz ve muhakkak ki sıhhatlı olmıyan ölçülere göre, *meydan* denilen büyük salonun çapı 20 metreye yakındır. Evliya Çelebi burayı yüz adım olarak ölçmüştür ki kanaatimizce fazladır. Fakat daha geniş imkânlar ile doğru bir rölövesi yapıldığında binanın hakikî ölçüleri elde edilebilir. Kapının iç tarafında birer dolap nişi vardır. Böylece giriş duvarı da içeriden üçlü bir taksimata sahiptir. Kapının tam karşısında tuğladan sivri kemerli büyük bir ocak, duvar kalınlığı içine oyulmuştur⁷⁴. Bunun da iki yanında birer dolap vardır. Ocağın bir yanında 27 sm. derinliğinde ve bir o kadar genişlikde, yerden itibaren başlayan ve yekpare bir taşdan oyulmuş zarif bir taş halinde küçük bir kemerle biten ince uzun bir yuva vardır (Res. 14). Bunun Bektaşilerde aş ve kazan ile birlikte âdeta kutsal bir sembol mahiyetinde olan kepçe'ye mahsus bir yuva olduğuna ihtimal vermek mümkündür. Ancak, Meydanevinin ortasında hâkim bir yeri olan ocağın sol tarafında "Çırağ-ı Ali" denilen büyük bir mumun da bulunduğu düşünülecek olursa, bu ince uzun yuvanın böyle bir mum yeri olduğuna daha fazla ihtimal verilebilir⁷⁵. Meydan, dört pencere sayesinde aydınlanıyordu. Evliya Çelebi'nin bahsettiği, mermer döşeme, çepeçevre meydanı çeviren seki ile ortadaki şadırvandan ise bugün hiçbir iz kalmamıştır. Fazla külfetli olmayacak basit bir kazı kolaylıkla bu elemanların ölçülerini hattâ belki de izlerini ve kalıntılarını ortaya koyabilir.

Âsıtane dıştan aynı muntazam kesme taş inşaata sahip olmakla beraber, temelden itibaren duvarlarda taş renklerinin değişik olarak

⁷⁴ Bir Bektaşi tekkesinin en önemli yeri olan ocağın burada pek büyük bir ölçüde inşa edildiği görülür. Herhalde bunun üzerinde Seyyid Gazi tekkesindekiler gibi bir davlumbaz vardı, kşl. Wulzinger, *Drei Bektaschi Klöster*, res. 36, 37, 42, 44.

⁷⁵ Baha Said, *Kızılbaş meydanı*, "Türk Yurdu" IV (1926) sayı 22, s. 326 ve 327 deki krokilerde "meydan" da ocağın yanında 2 numara ile *nur-u dâim (çırağ-ı Ali)* in yeri gösterilmiştir. Seyyid Gazi tekkesinde, Halife meydanı'nda büyük ocağın iki yanında ince uzun birer yuva mevcuttur, kşl. Wulzinger, *Drei Bektaschi Klöster*, res. 42, 44. Akyazılı'da bu yuva tek, Seyyid Gazi'de ise çifttir, ayrıca bk. aşağıda not 92.

kullanıldığı, böylece alt seviyede renkli bir kuşak elde edildiği dikkati çeker. Ayrıca pencere olan cephelerde, sivri tahfif kemeri içinde açılmış olan bu pencereler, Osmanlı devri Türk mimarisinde âdet olduğu üzere sade silme çerçeveler içine alınarak, yeknesaklık giderilmiştir (Res. 10, 11). Âsitanenin mahya hattı, türbede olduğu gibi, sert profilli bir kornij ile belirtilmişti. Bugün tamamen yıkılan bu kornij sadece baca dibinde mevcuttur (Res. 16). Binanın duvarlarından kornij ile birlikte 2-3 sıra taşın alındığı anlaşılmaktadır. Zaten bu diziler araları boşluklu olarak eski resimlerde görülür (Res. 10). Böylece Âsitanenin muntazam bir dış görünüş kazanması sağlanmış fakat bu bir kaç sıra taşın eksilmesi ile dış nisbetlerde yanıltıcı bir değişme de olmuştur. Tabiatıyla içeride çatının ve tavanın bağlanma tarzı hakkında bilgi verebilecek bazı ipuçları da bu surette ortadan kalkmıştır. Bu yediköşeli bir poligon şeklinde yapılmış meydanevinin en dikkati çeken tarafı hiç şüphesiz çok uzaklardan görülen taş bacasıdır. Külâhı ve üst kısmı yıkılan ve yukarı ucundaki tehlikeli çatlaklar acele tamir edilmesi gerektiğini gösteren bu baca kısmen duvar üzerine kısmen ise, poligonun sivri ucundaki bir yarım yuvarlak üzerine oturmaktadır (Res. 15-16). Bu dışarı taşkın kaide de pahlı olarak yapılmış ve pah sayısı yine yedidir. Aynen minarelerde olduğu gibi kesik piramid şeklindeki bir pabuç kısmı kalın bir bilezik ile bitmekte ve buradan yedi cepheli gövde başlamaktadır. Bu bacanın evvelce sivri bir taş külâh ile bittiğine ve külâhın dibinde bir sıra duman menfezi olduğuna ihtimal verilebilir⁷⁶.

Burada bir mesele zihne takılmaktadır : İnşası hiç de kolay olmayan yedi köşeli bir poligon biçimindeki bu binanın duvarları ancak 1 m. 10 kadar kalınlıktadır ki bu, kârgir bir kubbeyi taşımak için

⁷⁶ Bektaşî tekkelerinde ocak ve buna bağlı olarak aş başlıbaşına bir semboldür. Buna göre baca da önem kazanmıştır. Hacı Bektaş Tekkesinde bacanın gövdesinde bir kitabe dahi vardır, kşl. R. Gürses, *Hacı Bektaş rehberi*, Ankara 1964, s. 31; Seyyid Gazi tekkesinin de âbidevî bacaları mevcuttur, kşl. Wulzinger, *Drei Bektaşchi Klöster*, s. 41, res. 35. Türk mimarisinde bacalar hakkında genel bir derleme olarak ayrıca bk. T. Baytın, *Bacalar tekniği, yapısı ve mimarisi ve Türk yapıcılığında baca*, (İstanbul Teknik Üniv. tez) İstanbul 1951, Bektaşilikteki derecede olmamakla beraber, Mevelilikte de ocak, aş ve kazana büyük değer verilmektedir, bu hususta bk. Veled Çelebi İzbudak, *Hâtıralarım*, şu eserde : *Canlı Tarihler*, İstanbul 1946, s. 64. Mısır'daki bir Bektaşî tekkesinin içini gösteren bir resmi bu yazımızın fotoğraflarına ekledik (kşl. res. 26). Bu resim, aş, ocak ve bunlar ile ilgili eşyaya ne derecede büyük önem verildiğini gayet iyi göstermektedir.

kâfi değildir. Kaldı ki, iç çapı 20 m. ye yakın olan bu mekân, aşağı yukarı İstanbul'daki Davud Paşa camii kubbesi ölçüsünde bir örtüye ihtiyaç gösterir⁷⁷. Evliya Çelebi, Akyazılı Âsitanesi meydanının üstünün kârgir kubbe değil ahşap sivri bir külâh ile örtülü olduğunu ifade eder. Zaten bu ahşap külâhın izleri, baca gövdesi üzerinde de mevcuttur. İmparatorluk devrinde İstanbul'un odununu temin eden bu ormanlık bölgede ahşap bir külâh için gerekli ağaç malzemenin tedarikinde hiç bir güçlük yoktur. Evliya Çelebi, meydanın tavanının kubbe biçiminde nakışlı, boyalı ahşap tavan olduğunu, ortada yine Bektaşilerce mukaddes bilinen bir sayıda üçyüz kandilli bir topkandilin asılı olduğunu, külâhın içinde tavanın içinden alemin dibine kadar bir seren bulunduğunu, ve nihayet bu seren etrafında âdeta bir orman gibi ağaç bağlantıların uzandığını bildirir.

Bütün bu bilgileri biraraya getirerek, ve bilhassa bu âsitanе binasında sembollerin yapının mimarisinde hâkim bir rol oynadıklarını da hesaba katarak, biz bu muazzam mekânın örtü sistemi hakkında bazı tahminlerde bulunmaktayız. Evliya Çelebi, meydan'ın içinde hiçbir direk bulunmadığını açık olarak söylediğine göre, ahşap tavan duvarlardan başka bir yere dayanmamaktadır. Bu duruma göre, ortadaki külâh serenin, bütün külâh iç iskeleti ile birlikte ve üçyüz kandilli top kandili de dahil ederek, düz bir ahşap tavana binmesi gerekir ki, imkânsızdır. Meydanın üstünü kapatan çatının duvarların üstünde, boydan boya binayı dolanan bir dişin üzerine oturtulmuş olması tek çaredir. Bu diş, dışarıdan profilli bir mahya silmesi ile sınırlanmıştı. Maalesef son yıllarda binanın bu silmesi ile iki - üç taş dizisi söküldüğünden, buradaki sistemi takip edebilmek imkânı ortadan kalkmıştır. Sadece baca dibinde kalan unsurlar, burada böyle bir şeyin mevcudiyetini gösterir. Ricamız üzerine İstanbul Teknik Üniversite'den Prof. Mustafa İnan, asistanlarına bazı denemeler yaptırmıştır. Biz bunlardan bir tanesini Türk sanatına fazla yabancı buluyor ve bu yüzden burada tatbik edilmiş olabileceğine ihtimal vermiyoruz^{77a}. Güzel Sanatlar Akademisi'nden Yük. Mim. Ali

⁷⁷ Davud Paşa camii ölçüleri hak. bk. E. H. Ayverdi, *Fatih devri mimarisi*, İstanbul 1953, s. 114.

^{77a} Prof. Mustafa İnan'ın vakitsiz ölümü, bu restitüsyon taslakları üzerinde görüşerek bir karara varmamıza imkân vermedi. Bu yüzden makalemizin resimleri arasına bu taslakları katmamağı tercih ettik.

Muslubaş tarafından çizilen başka bir deneme Akyazılı tekkesinin çatısı hakkında belki bir fikir verebilir. Elimizdeki ölçü ve bilgiler ile bu denemenin, tam bir restitüsyon olamayacağını, sadece bu başka benzeri olmıyan değerli yapının aslı şekli hakkında bir fikir edinmeğe yarayacak bu taslak mahiyetinde olduğunu da belirtmek isteriz (Lev. I).

Burada ikinci bir problem de meydanaevinin “nakışlı” tavanının nasıl bir görünüşe sahip olduğudur. Bu büyük mekânın tavanının bindirme tekniğinde veya, bu tekniği andıran bir sistemde tertipleterek süslenmiş olabileceğini tahmin etmekteyiz. Böylece bir dereceye kadar tavanın ortasının bir *kubbe* gibi yükselmesi temin edilebilirdi. Bu tekniğin bir de mânevî tarafı vardır ki, mimarisinin her tarafında sembolik bir hüviyete sahip böyle bir binada, tavanın inşasında pek âlâ bir rol oynayabilirdi. Orta-Asya’da pek eski devirlerden başlayarak hemen hemen günümüze kadar yaşamış olan bindirme tekniği⁷⁸, ahşap örtülerde çok kullanılmış, hattâ boyalı tavan nakışlarında taklid edilmiş ve Türkler ile Anadolu’ya gelerek burada da zaman zaman sivil veya umumî binalarda kullanılmıştır. Aynı teknik ayrı olarak İlkçağda bazı mezar binalarında da kullanılıyordu⁷⁹. Fakat Anadolu’da Türk devrindeki tatbikini⁸⁰ menşe itibariyle bu İlkçağ

⁷⁸ A. Grünwedel, *Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch - Turkistan*, Berlin 1912, S. 129, 130, 323, res. 536, 634, sondaki renkli lev. Buradaki örnekler hep mağaraların tavanlarında boya ile yapılmış, bindirme tekniğini taklit eden tezyinattır. Fakat aynı tekniğin mimaride tatbikini gösteren örnekler vardır, bu hususta bk. A. von Le Coq, *Auf Hellas Spuren in Ostturkestan*, Leipzig 1926, s. 80, lev. 27, 39, 46; İngilizcesi, *Buried treasures of Chinese Turkestan*, London 1928; E. Diez, *Die Kunst der islamischen Völker*, Berlin 1917, s. 67, res. 89; A. von le Coq, *Die buddhistische Spätantike in Mittelasien*, III, Berlin 1929, s. 17, res. 10 11, 17; VII, Berlin 1933, s. 21, res. 15; bu sistem Hindistanda da kullanılmıştır, bk. J. Fergusson, *History of Indian and Eastern architecture*, London 1910. c. I, s. 314-315, res. 172-175; ayrıca bk. J. Strzygowski, *Die Baukunst der Armenier und Europa*, Wien 1918, II, s. 621, res. 625-26.

⁷⁹ Bindirme tekniğinin Akdeniz çevresinde müstakil bir gelişmesi olduğu tesbit edilmektedir, bk. A. Müfid Mansel, *Trakya - Kırklareli kubbeleri mezarları ve sahte kubbe ve kemer problemi*, Ankara 1943, s. 33; bu teknikde kârgirden mezar odalarının M. S. IV. yüzyılda Marmara bölgesinde yaygın oldukları tesbit edilmiştir, Mudanya mezar odasından (bk. A. M. Mansel, *Mudanya mezar binası*, “*Belleten*”, XIV, 1946, s. 1-12; ay. yz. *Das Grabmal von Mudanya*, “*Atti del I. Congresso di Preistoria e protostoria Mediterranea*, 1950, s. 472-478) başka son yıllarda böyle bir eser daha Gemlik de bulunmuştur, kşl. N. Fıratlı, *Kısa arkeolojik haberler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, XIII-XIV, 1966, s. 224, lev. LXVIII.

⁸⁰ Milas’da H. 794 tarihli Firuz Bey zâviyeli - camii’nde bu teknik kâgire tat-

örneklerine değil doğrudan doğruya Orta-Asya'ya bağlamak daha yerinde olur. Nitekim, Orta-Asya geleneklerine pek bağlı bir tarikat olan Bektaşiler, Kırşehir yakınındaki meşhur merkezlerinde, Hacı Bektaş-ı Veli türbesi etrafındaki tekkelerinde bu tavan şeklini iki mekânın örtülmesinde kullanmışlardır (Res. 18). Hacı Bektaş tekkesinin meydana getirdiği tavanı mükemmel bir bindirme tekniği örneğidir⁸¹. İznik yakınında Osmaneli (= Lefke)'nde H. 972 (= 1564/65) tarihli Rüstem Paşa camii de nakışlı, zarif bir ahşap tavanın (Res. 19), bindirme tekniğine göre tezyini olarak tertiplenmiş olduğu tesbit edilmiştir⁸². Evliya Çelebi'nin methini yaptığı Akyazılı Sultan âsitanesinin "nakışlı" ve kubbe biçimli tavanının hemen hemen böyle bir görünüşü olduğuna ihtimal verilebilir. Herhalde Anadolu'da eserler daha iyi tanındıkça bu biçim başka tavanlara rastlanacaktır. Sayın E. Gl. Cevdet Çulpan tarafından verilen bir nota göre, Edremit'de Baba Burnu'nda Behramkale'deki Hüdavendigâr camii kubbeli tonozlarda, tuğla dizilerinin de şeklen bu görünüşe uyacak surette yerleştirildikleri görülmüştür.

Anadolu'da daha birçok yerlerde ve bilhassa sivil mimarîde taşıyıcı olmaktan ziyade tezyini mahiyette de bu çeşit tavanların bulunacağı muhakkaktır. Nitekim, bazı eski Erzurum evlerinde ortasında aydınlık feneri bulunan, böylece tamamen Orta-Asya mimarî geleneğine bağlı bindirme tavanlı mekânlar tesbit olunmuştur⁸³. Bazı köylerde ise bu teknikte yapılan odaların ortasında bir duman menfezi açık bırakılmıştır. Kırşehir'de 1864'e doğru yapıldığı tesbit edilmiş

bik edilerek tezyini gaye ile kullanılmıştır, bk. Wulzinger, *Die Piruz Bey Moschee zu Milas*, "Festschrift der Tech. Hochschule - Karlsruhe", 1925, res. 10; ve K. Wulzinger, P. Wittek, F. Sarre, *Das islamische Milet*, Berlin - Leipzig 1935, s. 67, res. 40.

⁸¹ Burada 7 kat olması, 7 kat göğün sembolü olduğu iddia edilir, kşl. Baha Said, *Kızılbaş meydanları*, "Türk Yurdu" IV (1926) s. 328, res. 3., Hâmid Zübeyr (Koşay), *Hacı Bektaş tekkesi*, "Türkiyat Mecmuası" II (1926) s. 365-382, ve 9 foto; s. 372 de meydana getirilen bindirme tekniğindeki tavanı.

⁸² C. Esat Arseven, *Türk sanatı tarihi*, İstanbul tz, s. 725, res. 1622'de rahmetli A. Sâim Ülgen tarafından çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bu güzel caminin, bindirme tekniği özellikleri gösteren tavanının yeni resimleri asistanım Bayan Y. Demiriz tarafından çekilmiştir. Aynı kasabada yakın tarihlerde yapılan Hamide Hatun camii de aynı tavan şekline sahip oluşu, Orta Asyadanberi yaşaya gelen bir geleneğin, çok yakın bir devre kadar tatbikini göstermesi bakımından değerlidir.

⁸³ H. Hotan, *Erzurum evleri*, "Arkitekt", Seri IV, XVI, (1947), sayı 1-2, s. 27-28, res. 2.

bulunan Çarşı camii'nde ise, 13 m. uzunlukdaki bir mekânın üstü 15 tabakalı ve kare değil çok köşeli esasa göre düzenlenmiş bindirmeli bir tavan ile örtülmüştür. Böylece tavanın iç görünüşü âdeta kademeli bir kubbeyi andırır. Kırşehir'deki bu cami, çok yeni tarihli olmakla beraber, bindirme tekniğinin, yalnız karede değil çok köşeli olarak da tatbikinin güzel bir örneğidir⁸⁴. Kanaatimizce Akyazılı âsitanesinin tavanı Kırşehir Çarşı camii'ninkine benzer bir görünüşe sahip idi. Herhalde Akyazılı'da bindirme tekniği giriş holünde kolaylıkla tatbik edilmiş ve bu tavan dışarıdan dört meyilli bir çatı içine alınmış idi. Esas meydanaevinde ise çok daha ustalıklı ve çapraşık bir sistem kullanılmış olmalıdır. Bunun neticesinde de Evliya Çelebi'nin yazdığı gibi seyirciyi hayrete düşüren görünüş elde edilmiş ve sivri külâhın altında, çatı arasında insanı şaşırtan kiriş ve makaslar yerleştirilmiştir. Bütün bunları mimar gözü ile hesaplamak meraklı bir araştırma konusu olabilir. Bu vesile ile 16. yüzyılda İstanbul kadısına gönderilen 22 Zilkade 975 (= 1567) tarihli bir hüküm üzerine de dikkati çekmek faydalı olur. Bunda, kerestenin eskidenberi usulden olduğu ölçülerde biçilmesi istenerek, inşaatta kullanılan ahşap malzemenin ölçüleri bildirilir ki, iyi cins direkler 8 zirâ (6 m. 064), taban tahtaları iyisi onbeş zirâ (11 m. 37) yassılığı 7 parmak (0 m. 221), kalınlığı 5 parmak (0 m. 158), orta taban cinsi kerestenin Karadeniz çubuğu cinsinin uzunluğu 12-18 zirâ (9. m. 096-13 m. 644) dır. İstanbul kadısı ile Mimar başına gönderilen 10 Sefer 990 (= 1582) tarihli diğer bir hüküm ise yine kereste ölçüleri hakkında etraflı bilgiler vermektedir. Buna göre Verdinar direklerinin en uzununu 10 zirâ (7 m. 58) kalınlığı 12 parmak (0 m. 379) dır. Dolma ve havli direklerinin en uzununu 6 zirâ (4 m. 548), Verdinar tabanlarının iyi cinsinin en uzununu 16 zirâ (12 m. 128) vs. Bu uzun vesikada sayılan kereste ve ağaç cinslerinin inşaattaki kullanılış yerlerini tâyin etmek güç olmakla beraber, 8-16 zirâ (6 m. 064 - 12 m. 128) uzunluğunda ahşap malzemenin bu devirde mevcut olduğunu açıkça göstermektedir⁸⁵. Şu halde, Akyazılı tekkesinin çatı ve külâh restitüsyonu çizilirken, en mükemmel

⁸⁴ W. Ruben, *Kırşehir'in dikkatimizi çeken abideleri*, "Belleten", XI, 1947, s. 638-9, lev. CXIV, res. 11.

⁸⁵ Ahmet Refik, *Onaltıncı asırda İstanbul hayatı*, İstanbul 1935 (2 baskı), s. 60, 64, aynı vesikalar şu kitapda da aynen mevcuttur, Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı ile ilgili tariht vesikalar 893-1339 (1487-1923)*, İstanbul 1948, s. 39, 43.

aşşap malzemenin temin edildiği bir arazide olan bu binada iyi evsafda malzemenin kolaylıkla kullanılmış olabileceğini göz önünde tutmak icap eder. Kısacası biz, Akyazılı tekkesi tavanının kurşun kaplı aşşap sivri külâhın içinde, bindirme tekniğinde bir tavan biçiminde olduğunu muhtemel görmekteyiz.

NETİCE

Güney Dobruca'da Akyazılı Sultan tekkesi kendi nev'i içinde şimdiki halde bildiğimize göre başlıbaşına özelliklere sahip tek eserdir. Burada Bektaşiliğin kutsal sayılarından biri olan yedi'nin mimariye hâkim olduğu görülür. Şu halde bina 16. Yüzyıl ilk yarısında, belki de başlarına doğru yapılırken bu simbolizm göz önünde tutulmuştur. Burada yatan Eren'in Rumeli'nin "açılmasına", boş yerlerin "şenlenmesine" katılanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu Eren'in mezarının şifa verici hassaları ise hiç değilse Evliye Çelebi devrin-denberi bilinmektedir. Akyazılı âsitanesi, herhalde Bektaşiliğe çok meyilleri olan Mihaloğulları tarafından 16. Yüzyıl başlarına doğru, II. Bayazid veya I. Selim devirlerinde, Rumeli'nin bir işlek yolu üzerinde âbidevi bir eser olarak kurulmuştur^{85a}. Bir tekke etrafında bulunması gereken birçok müştemilât binası zaman ile ortadan kalkmıştır. Fakat kalanı dahi, bu eseri Türk sanat tarihi içinde şimdiki halde tek örnek yapmaktadır. Bilinen tekkeler içinde yedi sembolüne bu derecede değer veren başka bir bina şimdiki halde tanımıyoruz. Hacı Bektaş'ı Veli tekkesi bütün önemine rağmen, bu büyüklükte değildir, ve manzumenin içindeki birçok aksam geç devirlerde yenilenmiş, veya yeni olarak yapılmıştır. Çok büyük ve muhteşem bir tesis olan Seyyid Gazi tekkesinde de kârgir, kubbeli çeşitli mekânlar sıralanmakta fakat aralarında başlıbaşına âbidevi bir mimari ile bir "meydanevi" ayrılmamaktadır. Aynı şey, Şucaeddün⁸⁶ ve daha ufak olan Uryan Baba

^{85a} Kanunî Sultan Süleyman başlangıçta Osmanlı toprakları üzerindeki üç büyük tarikatı hoş davranışlar ile taraftar yapmıştır. Kaadiri'ler, Mevlevi'ler ve Bektaşîlerin Bağdad, Konya ve Seyyid Gazi'deki tekkelerini imar ettirmiştir. (Hammer, *Hist. de l'emp. Ot.*, VI, s. 242-3). Sonraları Bektaşî'lere karşı olan emirleri, herhalde 16. yüzyılın ortalarına doğru bu tarikate Şii'lerin sızmasından dolayı olmuştur. Sarı Saltuk hakkındaki garip tutumun da bu sebebden olduğunu zannediyoruz.

⁸⁶ Romanya'daki Babaîlerin bir kısmının evvelce Şucaeddin ocağını merkez saydıkları tesbit olunmuştur, kşl. Y. Ziya, *Tahtacılar - dînt ve sırri hayat : Âyine hazırlık* "Darülfunun İlähiyat Fakültesi Mecmuası" V, sayı 19 (1931), s. 78.

tekkesi için de söylenebilir. İstanbul'da Sultan II. Mahmud devrinde çok şiddetli takibat sonunda dağılan, sonraları bazıları tekrar açılan Bektaşî tekkeleri içinde en önemlileri Rumeli hisarı'ndaki ile Göztepe civarında Merdivenköyü'ndeki Âsitanedir. Bunlardan Merdivenköyü Âsitanesi (Şahkulu) poligonal "meydanı" ve bunu örten sivri çatısı ile dikkate değer. İstanbul'un en önemli Bektaşî tekkesi olan bu tesis, çok harap bir duruma girmiş iken, son yıllarda tamir edilerek kısmen kurtarılmış, fakat meydanı'nın dış örtüsü kubbe olarak ihya edilmiştir. İçinde ve etrafındaki bazı kalıntılardan esaslı eski olduğu anlaşılan bu tekkenin şimdiki binası oldukça yeni bir tarihte inşa edilmiştir, fakat burada da rakkam sembolizminin mimaride gözönünde tutulduğu dikkati çekmektedir (Res. 24, 25). Nitekim oniki köşeli olan meydanı'nın tam ortasında mermerden pek müzeyyen bir sütun bulunmakta ve bu direk başlığında kubbenin muhteşem şekilde süslü on iki dilimi âdeta yelpaze gibi açılmaktadır. Aynı direğin kaidesinde de taşa işlenmiş, Bektaşîlerin kutsal sembollerinden olan oniki imamı temsilen mumlu on iki şamdan kabartması vardır. Yâni bu bakımdan Akyazılı tekkesi tek kalmamakta, Merdivenköyü Âsitanesi değişik bir rakkamın sembolü olmakla beraber, bir sayı sembolünün mimariye aksettirilmesinin diğer bir örneğini ortaya koymaktadır (Res. 24). Çeşitli tarikatlerin tekke mimarileri, ilk şekillerine göre henüz araştırılmamıştır. Tekke mimarisi hakkında C. Esad Arseven tarafından verilen kısa izahat ise tatmin edici olmaktan çok uzaktır⁸⁷. Anadolu'da birçok tekke ve zâviye veya hanıkah'ın harabeleri ve kalıntıları vardır. Bunlar dikkat ile araştırılıp, resim ve plânları çıkarıldığında, Türk medeniyet tarihi bakımından değerli bir bahse ışık tutulacağı açıktır. Fakat bu çalışmanın çok dikkat istediği de muhakkaktır. Evvelce Batı Anadolu'da Miletos (=Balat) şehri harabeleri arasında, Humma tepe'de görülen çifte kubbeli bir harabenin bir tekke olması ihtimali ileri sürülmüş⁸⁸, ve sonraları İznik'de görülen bir bina da bu benzerlik yüzünden bir tekke olarak teşhis edilmiştir⁸⁹. Halbuki İznik'deki binanın bir tekke değil, fakat mükellef bir çifte hamam olduğu tarafımızdan isbat edilmiştir⁹⁰. Şu

⁸⁷ C. Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul t.z. s. 446-447 de verilen bilgiler tatmin edici değildir.

⁸⁸ K. Wulzinger, P. Wittek, F. Sarre, *Das islamische Milet*, Berlin - Leipzig 1935, s. 39-40; lev. 11-13, lev. 35 de plânı var. Bunun tekke olması sadece tahmindir.

⁸⁹ K. Otto - Dorn, *Das islamische İznik*, Berlin 1941, s. 73-75.

⁹⁰ S. Eyice, *İznik'de Büyük hamam*, "Tarih Dergisi", XI (1960) s. 99-120.

halde mevcut binaların iyice mahiyetleri araştırılarak birçok eski tekkeyi tesbit etmek mümkün olabilir. Yalnız bu arada bir hususa da dikkat etmek yerinde olur. Tekkeler esas fonksiyonlarını kaybederek bilhassa geçen asır içlerinde farklı bir müessese halini aldıktan sonra büyük şehirlerde inşa edilen veya eski tekkelerin yerinde ihya suretiyle yapılan yeni tekke binalarının, göz kamaştırıcı zengin tezyinatlarından başka kayda değer tarafları azdır. Bunlardan bir kısmı belki sadece 19. Yüzyıl Osmanlı-Türk iç süslemesi bakımından dikkati çekebilirler. Fakat çok eski kuruluşa sahip olan bazı tekkelerin Türk sanat tarihi içinde özel bir bahis teşkil edecek kadar değerli oldukları tesbit olunmaktadır⁹¹. İşte Akyazılı Sultan âsitanesi de, bunların arasında belki de en fazla dikkati çekenlerden biridir. Anadolu'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun evvelce yayıldığı yerlerdeki tekkelerin tesbiti ve incelenmesi muhakkak ki sanat tarihi bakımından faydalı olacaktır.⁹² Fakat ilk temennimiz, tarikat mimarisinin en önemli örneklerinden biri olan Akyazılı Sultan âsitanesinin ve türbesinin korunması ve hattâ içi ile etrafındaki kalın toprak tabakasının kaldırılarak kalıntıların ortaya çıkarılmasıdır. Bu eser kanaatimizce artık sanat tarihinin malı olmuştur.

İstanbul, 1967 Şubat.

⁹¹ İki katlı ve dört eyvanlı bir yapı şeklinde olan Manisa'daki bir Mevlevî tekkesinin plânı için bk. yukarıdaki not 2'deki yazımız. s. 21, not. 43^a ve s. 65, res. 4.

⁹² İstanbul'un dışında, Anadolu yakasında Sahra-yı Cedid'de Gözcü Baba haziresi vardır ki, bu da etrafındaki diğer mezarlık ve hazire ile Rumeli-hisarı şehidliği gibi, Fetih gazileri ve şehidleri ile yakından ilgili hatıralardır. Güzel ağaçlar ile kaplı ufak koruluklar içinde olan bu tarihî merkezlerde bugün bir tekke kalıntısı yoktur. Fakat, içinde muhteşem mezar taşları bulunan Gözcü Baba haziresinin yanında mihrablı bir açık namazgâh vardır. Hazirenin sofa setinin, muntazam aralıklı mermer payeler ile süslü olduğu dikkati çeker. Bunların herbirinin yüzü, ince uzun dar bir niş içinde bir şamdanlı mum yâni Çırağ-ı Ali kabartması ile süslenmiştir. Böylece burada da Fetih gazi ve şehidleri ile ilgili geleneğin, Bektaşilik tarafından benimsendiği açıkça görülür. Tabiat güzelliği bakımından olduğu kadar tarih ve sanat bakımından da çok değerli olan bu hazireler ve etrafındaki mezar ile ağaçlar, son yıllarda "İstanbul Öğretmenler ve Memurlar yapı kooperatifi" adlı bir teşekkül tarafından tahribe başlanmıştır.